

De waarde van erfgoed

Nota erfgoed 2026-2036
gemeente Loon op Zand

Colofon

Rapportnummer: V2690

Projectnummer: V24-5697

ISSN: 1573 - 9406

Status en versie: Definitief, versie 1.0

Plaats en aanleverdatum: Amersfoort 25 september 2025

Foto voorpagina: Johan Bakker (2016)

Inhoudsopgave

Colofon	2
Inhoudsopgave	3
Voorwoord	5
Samenvatting.....	7
Leeswijzer.....	8
Inleiding	10
1. Loon op Zand, een bijzondere gemeente	16
2. Van ambitie naar beleid	20
2.1 Aanleiding.....	20
2.2 Onderzoekstraject Erfgoednota Loon op Zand.....	20
2.3 In samenspraak met stakeholders.....	21
2.4 Wettelijke kaders	25
2.5 Belangrijke landelijke ontwikkelingen in het werkveld	26
2.6 Huidig erfgoedbeleid gemeente Loon op Zand.....	28
3. Onze visie op erfgoed/ doel en ambitie van het erfgoedbeleid	32
3.1 Visie.....	32
3.2 Doelstelling.....	33
3.3 Erfgoed als doel: behoud.....	34
3.4 Erfgoed als middel: beleven, benutten, verbinden.....	35
4. Het Loons erfgoed als waardevolle schakel in onze samenleving.....	38
5. Programmalijnen en uitvoering.....	46
5.1 Programmalijn 1 inzicht en bescherming: Erfgoed in het vizier	47
5.2 Programmalijn 2: Erfgoed integraal en toekomstgericht.....	49
5.3 Programmalijn 3: Beleving en betrokkenheid	52
5.4 Programmalijn 4: Erfgoed als bouwsteen voor ondersteuning en samenwerking	53
5.5 Rol van de gemeente	54
6. Communicatie en evaluatie	58
6.1 Communicatie	58
6.2 Evaluatie.....	59
7. Tot slot – een blik op de toekomst	60
Literatuur	63
Websites	63
Lijst van afkortingen en veelgebruikte begrippen.....	65

Voorwoord

Met trots presenteer ik, van huis uit historicus, u het nieuwe erfgoedbeleid van de gemeente Loon op Zand.

Het is een document dat voortkomt uit onze gezamenlijke wens om te koesteren wat ons tot hier heeft gebracht en om samen te bepalen hoe wij onze geschiedenis doorgeven aan toekomstige generaties. Erfgoed is daarbij zeker geen statisch begrip. Het leeft, verandert en groeit met ons mee. Het is te vinden in de stenen van onze monumenten, in de verhalen die van generatie op generatie worden verteld, in de namen van onze straten die hun wortels diep in onze gemeenschap hebben. Erfgoed gaat over menselijke sporen uit het verleden die zichtbaar en tastbaar aanwezig zijn in het heden. Dát samen met alle inwoners en betrokkenen ontdekken en vatten in verhalen en beelden, is voor mij een enorm voorrecht.

Erfgoed is ook een gevoel. Het gevoel van thuiskomen bij het zien van een vertrouwd gebouw, zoals bijvoorbeeld de kerktoeren uit het dorp. Emotioneel en/of letterlijk een ankerpunt voor inwoners. De gevoelde trots als we een verhaal vertellen dat onze ouders of grootouders ons hebben meegegeven. Zoals de vele verhalen over de turfstekers en later de schoenenindustrie. De verbondenheid die ontstaat als we samen een historische plek onderhouden. Dit beleid wil dat gevoel niet alleen vasthouden, maar juist ook versterken.

De totstandkoming van dit beleid was een zorgvuldig proces, waarin we breed hebben geluisterd. We spraken met inwoners, historische verenigingen, vrijwilligers en erfgoedbeheerders – zowel in één-op-één gesprekken als tijdens bijeenkomsten met stakeholders en op de weekmarkten in Loon op Zand en Kaatsheuvel. Hun kennis, ervaring en passie hebben ons geholpen om een beleid te ontwikkelen dat geworteld is in de praktijk en gevoed wordt door de gemeenschap zelf.

Onze ambitie is helder: we willen erfgoed zichtbaar en beleefbaar maken en tegelijkertijd zorgen voor bescherming en duurzame instandhouding. We willen de verhalen achter ons erfgoed actief delen, zowel binnen onze gemeente als daarbuiten en zorgen dat iedereen de kans krijgt om betrokken te zijn.

De komende jaren zullen we investeren in samenwerking, educatie en innovatie. Erfgoed moet niet alleen een herinnering zijn aan het verleden, maar ook een bron van inspiratie voor de toekomst. Denk aan herbestemming van gebouwen, digitalisering van informatie en nieuwe manieren om onze verhalen te vertellen op een manier die aansluit bij de jongere generaties.

Ik nodig u uit om mee te doen. Ons erfgoed is van ons allemaal en samen zorgen we ervoor dat het blijft leven. Door het te zien, te waarderen en door te geven. Zodat toekomstige generaties dezelfde trots en verbondenheid ervaren als wij vandaag.

drs. Marc F.H. Budel
Wethouder Erfgoed
Gemeente Loon op Zand

Samenvatting

De gemeente Loon op Zand kiest met dit Erfgoedbeleid voor een nieuwe en integrale aanpak van erfgoed. Erfgoed is in onze visie geen vaststaand gegeven maar bovenal een levend geheel van gebouwen, landschappen, verhalen en tradities. Deze verbinden ons met ons verleden en richting geven aan de toekomst. Tot nu toe was er geen samenhangend erfgoedbeleid waardoor het erfgoed soms onderbelicht bleef bij ruimtelijke en maatschappelijke keuzes. Met deze nota krijgt erfgoed een volwaardige plaats: niet langer iets waar we achteraf rekening mee houden, maar een vanzelfsprekende factor bij nieuwe ontwikkelingen.

De komende tien jaar richten we ons op drie hoofddoelen: het behouden van waardevolle gebouwen, structuren en landschappen; het vinden van een balans tussen behoud en ontwikkeling bij grote opgaven zoals woningbouw, duurzaamheid en klimaatadaptie; en het vergroten van de betrokkenheid van inwoners, organisaties en monumenteneigenaren. Erfgoed is van en voor iedereen en juist daarom zetten wij sterk in op participatie, educatie en samenwerking.

Onze visie is dat erfgoed meerwaarde biedt voor de hele gemeente. Het versterkt de identiteit van onze dorpen, draagt bij aan de kwaliteit van onze leefomgeving, trekt bezoekers aan en stimuleert onze economie. Daarnaast verbindt erfgoed generaties en biedt het inspiratie voor hedendaagse vraagstukken. Zo kunnen oude landschapsstructuren richting geven aan klimaat adaptieve oplossingen en dragen tradities en verhalen bij aan sociale samenhang en trots.

Om deze ambities waar te maken werken we met vier programmalijnen. We beginnen met inzicht en bescherming door erfgoed goed in beeld te brengen en juridisch te borgen. Daarna zetten we in op een integrale en toekomstgerichte benadering waarin erfgoed een rol speelt bij brede maatschappelijke en ruimtelijke opgaven. Vervolgens vergroten we de beleving en betrokkenheid zodat erfgoed zichtbaar en beleefbaar is voor onze inwoners en bezoekers. Tot slot versterken we ondersteuning en samenwerking zowel binnen de gemeente als met externe partners.

Deze nota legt daarmee een stevige basis voor de toekomst. Erfgoed blijft niet alleen bewaard maar groeit mee met de samenleving. Het vertelt ons gezamenlijke verhaal en nodigt uit om samen verder te schrijven. Erfgoed is van ons allemaal – en samen zorgen we ervoor dat het blijft leven, nu en in de toekomst.

Leeswijzer

Dit erfgoedbeleid neemt de lezer mee in de manier waarop de gemeente Loon op Zand de komende tien jaar met het eigen erfgoed wil omgaan.

In hoofdstuk 1 leggen we uit waarom erfgoed een duidelijke plek verdient in ons beleid. Onze gemeente is werkelijk een bijzonder mooie plek die we waarderen en koesteren.

Hoofdstuk 2 beschrijft het proces dat we doorlopen hebben om te komen tot dit beleid. Er is een uitgebreid onderzoek uitgevoerd en we hebben gesproken met inwoners en stakeholders om te horen hoe zij denken over het Loonse erfgoed. We schetsen hoe wetgeving richting geeft aan beleid en wat belangrijke ontwikkelingen zijn in het werkveld. Tenslotte wordt het huidige beleid onder de loep genomen.

Daarna volgt in hoofdstuk 3 onze visie op erfgoed. Erfgoed is meer dan een verzameling monumenten of landschappen: het vertelt ons gezamenlijke verhaal, geeft identiteit aan onze dorpen en vormt een bron van trots en verbondenheid. We verwoorden de doelen die we nastreven: we willen erfgoed behouden en inzetten als inspiratiebron voor nieuwe ontwikkelingen.

In hoofdstuk 4 gaan we dieper in op de waarde van het erfgoed op onze Loonse samenleving. Daar laten we zien hoe erfgoed bijdraagt aan de kwaliteit van onze leefomgeving, de lokale economie versterkt, generaties met elkaar verbindt en inzichten biedt die relevant zijn voor hedendaagse opgaven.

In hoofdstuk 5 presenteren we vier programmalijnen die onze visie en de waarden van het erfgoed vertalen naar acties waar we de komende jaren mee aan de slag gaan. Deze lijnen lopen van het in kaart brengen en beschermen van erfgoed, naar het koppelen van het beleid aan andere beleidsterreinen tot het vergroten van beleving en betrokkenheid en samenwerking met inwoners en partners.

Hoofdstuk 6 legt uit hoe we over dit beleid communiceren en hoe we regelmatig evalueren en bijsturen zodat het actueel en toekomstgericht blijft.

De beleidsnota sluit af met hoofdstuk 7, waarin we onze kernboodschap nog eens benadrukken: *erfgoed is van ons allemaal*. Het is niet alleen iets om te bewaren maar vooral iets om samen te beleven en door te geven aan de generaties na ons.

Afbeelding 1 Huis ter Heide is een voormalig landgoed tussen de Brabantse dorpen de Moer en Loon op Zand. Vroeger was dit een uitgestrekt veengebied waar vanaf de 13e eeuw turf werd gewonnen.

Foto: Pulles & Pulles reclame en beeld

Inleiding

De gemeente Loon op Zand koestert haar erfgoed. Het vormt de brug tussen verleden en toekomst en verdient een duidelijke plek in beleid en ruimtelijke ontwikkeling. Met de komst van de Omgevingswet is het bovendien wettelijk verplicht erfgoed te borgen in de leefomgeving, ook bij nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen.

Erfgoed krijgt pas echt waarde door mensen. Monumenten, vondsten en archieven blijven bestaan, ook zonder bezoekers of onderzoekers. Maar zonder betrokkenheid worden ze levenloos. Pas wanneer mensen het erfgoed ontdekken, onderzoeken en gebruiken, krijgt het betekenis. Ons cultureel erfgoed en de maatschappelijke waarde ervan zijn waardevolle zaken om trots op te zijn. Daarom gaat dit erfgoedbeleid ook over de verbinding tussen onze inwoners, bezoekers en ons erfgoed.

Dit erfgoedbeleid heeft drie doelen:

1. Behoud – waardevolle gebouwen, landschappen en structuren beschermen voor toekomstige generaties.
2. Balans – erfgoed zorgvuldig afwegen bij ruimtelijke en maatschappelijke opgaven zoals woningbouw en duurzaamheid.
3. Betrokkenheid – inwoners, organisaties en eigenaren actief betrekken en duidelijkheid bieden over rechten en plichten.

Tot nu toe kende de gemeente wel een erfgoedverordening maar nog geen integraal erfgoedbeleid. Daardoor bleef erfgoed soms onderbelicht bij ruimtelijke keuzes. Met deze beleidsnota maken we een inhaalslag: erfgoed krijgt een volwaardige plaats in beleid zodat het niet langer iets is om achteraf rekening mee te houden. Erfgoed is een vanzelfsprekende factor bij toekomstige ontwikkelingen. We bepalen in deze nota hoe we het rijke erfgoed van Loon op Zand willen beschermen en welk instrumentarium we daarvoor nodig hebben.

Kortom; deze nota biedt de visie, doelen en instrumenten om erfgoed te behouden, benutten en verbinden zodat het blijvend bijdraagt aan de kwaliteit en identiteit van de gemeente Loon op Zand.

Afbeelding 2 HH. Martelaren van Gorkum kerk., circa 1900.

De kerk van den Berndijk (aan de Erasstraat in Kaatsheuvel) werd in de jaren 1894-1895 niet als parochiekerk gebouwd, maar als hulpkerk van de parochie Kaatsheuvel 'tegen het oprukkende protestantse geloof'. De kerktitel Martelaren van Gorkum werd gekozen omdat zij volhardend waren geweest in hun geloof. In 2024 is de kerk aan de eredienst onttrokken. **Bron:** collectie Regionaal Archief Tilburg/ 600386.

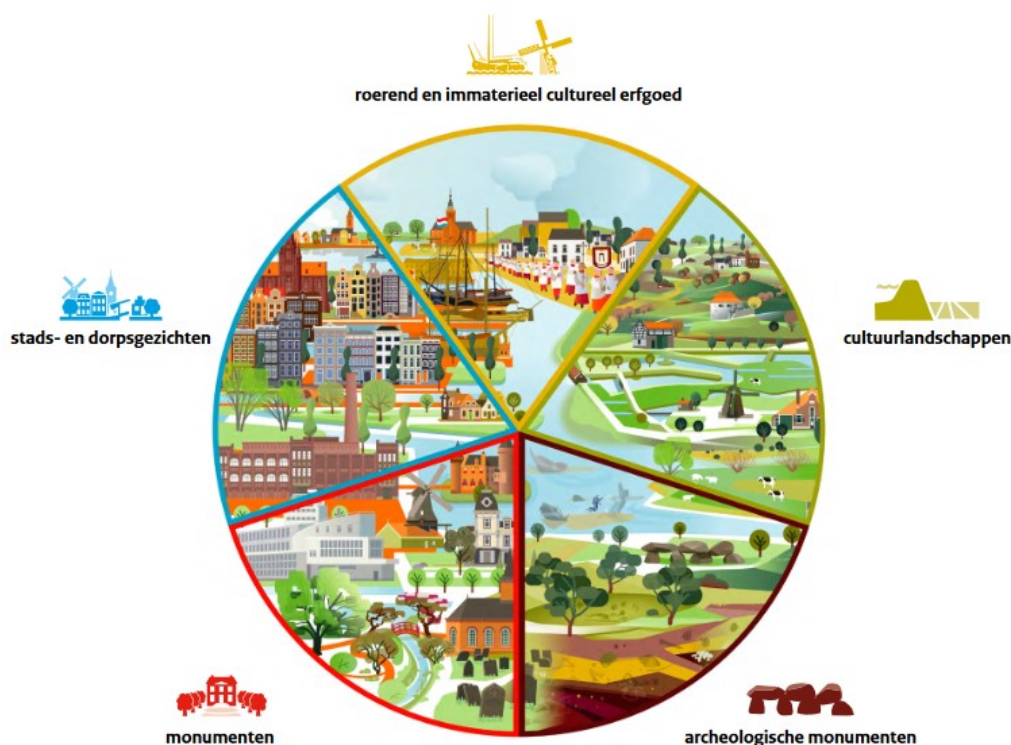
Definitie en reikwijdte Nota

Erfgoed is dat wij van onze voorouders hebben geërfd en wat we doorgeven aan volgende generaties. Wanneer we spreken over cultureel erfgoed gaat het specifiek om de sporen die mensen door de tijd heen hebben achtergelaten in onze samenleving. Het geheel van bouwwerken, structuren, objecten of verhalen die – zichtbaar of onzichtbaar- deel uitmaken van onze omgeving en een beeld geven van hoe onze samenleving zich in het verleden heeft ontwikkeld; alles wat door mensen is gemaakt en wat van blijvende waarde is.

De definitie van Cultureel erfgoed in zowel de Erfgoedwet als de Omgevingswet is zeer breed en gaat verder dan de reikwijdte van deze nota.

In de Erfgoedwet wordt erfgoed gedefinieerd als *'...uit het verleden geërfde materiële en immateriële bronnen, in de loop van de tijd tot stand gebracht door de mens of ontstaan uit de wisselwerking tussen mens en omgeving, die mensen, onafhankelijk van het bezit ervan, identificeren als een weerspiegeling en uitdrukking van zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities, en die aan hen en toekomstige generaties een referentiekader bieden'*.

In de Omgevingswet wordt cultureel erfgoed geduid als: “*monumenten, archeologische monumenten, stads- en dorpsgezichten, cultuurlandschappen en, voor zover dat voorwerp is of kan zijn van een evenwichtige toedeling van functies aan locaties in het omgevingsplan, ander cultureel erfgoed als bedoeld in artikel 1.1 van de Erfgoedwet*”.¹

Afbeelding 3 De schijf van vijf in de Omgevingswet. **Bron:** RCE 2022.

De gemeente Loon op Zand kiest voor die ruime kijk op erfgoed. Erfgoed gaat namelijk niet alleen om losse gebouwen maar óók over het grotere geheel waarin die gebouwen, structuren en landschappen het verhaal van Loon op Zand vertellen. Ook onze verhalen, het immaterieel erfgoed, dragen bij aan dit verhaal. Het beleid vormt het uitgangspunt en fundament voor een meerjarig programma dat we de komende jaren stapsgewijs concreet vormgeven en uitvoeren. Vanwege de omvang en specifieke aard van archeologische waarden werken we het archeologiebeleid afzonderlijk uit.

We richten ons in de eerste plaats op bovengronds erfgoed; monumenten, dorpsgezichten en cultuurlandschappen. Ook gaan we ons immaterieel erfgoed, onze gebruiken en verhalen, de aandacht geven die ze verdienen. Daarbij gaan we uit van een integrale benadering; het één is onlosmakelijk

¹ Deze definitie is overgenomen uit: *Handreiking-Begrippenkader-cultureel-erfgoed-onder-Omgevingswet-2022-2*, Abeling/ Altenburg 2022.

verbonden met het ander. Roerend erfgoed zoals collecties in archieven en musea, laten we op dit moment buiten beschouwing.

We zien deze beleidsnota als een kans om met een actuele blik een vliegende start te maken met het erfgoedbeleid, en actuele erfgoedthema's binnen de gemeente in het vizier te krijgen.

Afbeelding 4 Landschap in de omgeving van Loon op Zand. Duinen en bossen. Cornelis van Loon met kar in de beukenlaan tussen Kasteelshoef en Tilburgseweg. Bron: M. Kolfschoten-Verheyen / collectie Regionaal Archief Tilburg/ 600822

Afbeelding 5 Heilig Hartbeeld (1921 Jan Custers).
Foto: Loons Fotowerk, Jacques Bertens

1. Loon op Zand, een bijzondere gemeente

In de gemeente Loon op Zand spreekt het landschap. Tussen de duinen en het open agrarische gebied ligt een landschap dat gevormd is door natuur, arbeid, geloof en gemeenschap, met daarin de drie kerndorpen Loon op Zand, Kaatsheuvel en De Moer.

De gemeente Loon op Zand is een plek waar verleden en toekomst elkaar ontmoeten.

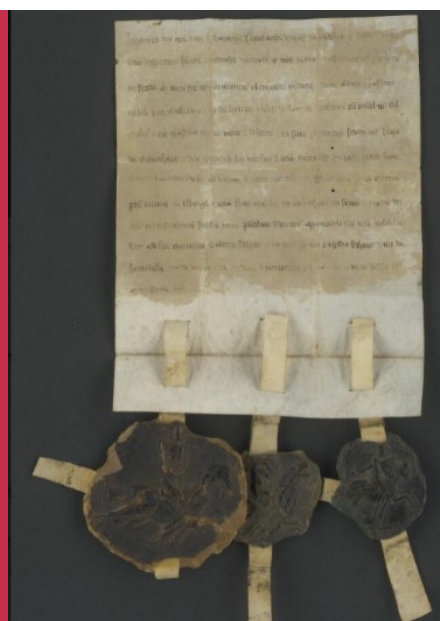
Het kasteel, de kerken, molens en lanen zijn niet alleen herinneringen maar geven richting aan nieuwe ontwikkelingen. Gedegen erfgoedbeleid zorgt voor een goede bescherming van en verantwoordelijke omgang met het erfgoed van Loon op Zand waarbij er nog steeds ruimte is voor ontwikkelingen passend bij de uitdagingen van de huidige tijd. Daarnaast biedt het duidelijkheid voor de eigenaars van (potentiële) monumenten.

Charterverzameling van Loon op Zand

De charterverzameling van Loon op Zand betreft een akte van belening waarbij hertog Jan I van Brabant (1254-1294) de heerlijkheid 'Venloene' te leen geeft aan zijn schildknaap Willem, heer van Hoerne. De Charterverzameling komt uit 1269 en is het oudste archiefstuk van Archief Tilburg.

Een charter is een officieel document met daaraan één of meerdere zegels. Het document is vaak geschreven op perkament en betreft onder andere afspraken of beleningen. Charters zijn belangrijke middeleeuwse bronnen.

Bron: <https://www.regionaalarchieftilburg.nl/home/blog-detail/algemeen/2015/01/14/charters-en-muurkranten-terug-van-weggeweest/>. Geraadpleegd op 12-08-2025.

Afbeelding 6 Charterverzameling Loon op Zand, 4 mei 1269.

Bron: Regionaal Archief Tilburg, toegangsnummer 1432, Charterverzameling Loon op Zand, inv.nr. 28.

Het landschap zelf is erfgoed en vertegenwoordigt een verhaal van zand en veen, en van wind en water. De vele elementen in het landschap, zoals houtwallen, zandverstuivingen, venen en oude akkers, vormen een mozaïek van natuurlijke, cultuurhistorische en landschappelijke waarden. Een aanzienlijk deel van de gemeente Loon op Zand was tot in de middeleeuwen niet geschikt voor bewoning vanwege de aanwezigheid van venen en moeren. De hogere delen in met name het centrale deel van gemeente waren wel al vroeg bewoonbaar. Door een proces van onder andere ontginning, inklinking en vernatting, verplaatsing van bewoning en ontwikkelingen in de landbouw is het huidige cultuurhistorische landschap ontstaan.

Daarbinnen vinden we onder andere een middeleeuws slagenlandschap en een 19^e- en 20^e-eeuwse heideontginningslandschap. Deze structuren zijn nog altijd zichtbaar in het landschap en vormen de basis van de huidige verkaveling.

In de gemeente zijn meerdere bewoningskernen en dorpslinten. Het zijn huizen en boerderijen die getuigen van generaties vakmanschap en verbondenheid met het landschap. De kerken, vaak centraal gelegen, zijn meer dan religieuze gebouwen. Het zijn ankerpunten in het dorp, plekken van ontmoeting, herinnering en ritueel. Ze zorgen voor een gevoel van thuiskomen. Nabij Loon op Zand stond al in de 13^e eeuw een kerkje op de Kerkenakker, een plek die nog altijd in naam voortleeft. Kapellen, kloosters en begraafplaatsen vormen herinneringen van een diepgeworteld geloofsleven.

Venloon op 't Sandt

In de voorganger van het dorp Loon op Zand, Venloon op 's Sant, stond in ieder geval in 1233 al een kerkje. Bij een archeologische opgraving in 2004 werd de locatie van de vermoedelijk Romaanse kerk ontdekt. Deze kerk was gewijd aan Willibrord en stond op een locatie die tegenwoordig nog steeds nog steeds Kerkenakker heet, aan de rand van de bebouwde kom van Loon op Zand nabij gehucht Land van Kleef. De kerk is in de 16^e eeuw gesloopt. Op een kaart uit ca. 1773 is de locatie van de inmiddels verdwenen kerk aangegeven. Aan de westzijde van de Kerkenakker ligt een stuifzandwal die vermoedelijk is aangelegd ter bescherming tegen het stuivende zand.

Bron: Heemkundekring Loon op 's Sandt, geciteerd uit de Kerkenvisie; Vreenegoor 2006/ Toorians 2008, 165/166.

Abbeiding 1 Het gedenkteken ter ere van Sint Willibrordkerk te Venloon werd op 27 april 1976 feestelijk onthuld en ingewijd.

Foto: Loons Fotowerk, Jacques Bertens

De dorpen Loon op Zand, Kaatsheuvel en De Moer hebben elk een eigen karakter, maar zijn van oudsher verbonden door zandpaden en wegen.

Kaatsheuvel was eens een centrum van de schoenindustrie. De combinatie van huisnijverheid en industrie heeft een bijzondere ruimtelijke structuur gecreëerd waarin wonen en werken in elkaar overgaan. Tegelijkertijd biedt de nabijheid van natuur, van de Loonse en Drunense Duinen tot het Landschap Pauwels, een tegenwicht van rust en ruimte.

Het dorp Loon op Zand is een levend landschap waarin natuur en erfgoed elkaar versterken. De dorpskern ligt ingebed in een groene omgeving van bossen, zandverstuivingen en oude akkers. Hier staat het Witte Kasteel, dat ooit deel uitmaakte van de verdedigingslinie rond Den Bosch. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568 -1648) werd het belegerd en deels verwoest en daarna ook weer opgebouwd. De Tweede Wereldoorlog (1940 – 1945) liet zichtbare en onzichtbare sporen na in het landschap, met name in het MAST-gebied, die nog altijd herinneren aan een beladen verleden. De Moer is de kleinste kern van de gemeente, en met haar karakteristieke bebouwing en open verkaveling ademt het dorp een ontginningsverleden. De monumentale kerk neemt hierbij een centrale plaats in, als hart van het dorp. De natuurlijke omgeving van Huis ter Heide versterkt het karakter van De Moer als een plek van natuurbeleving en erfgoed.

Afbeelding 8 Huis ter Heide **Foto:** Loons Fotowerk, Jacques Bertens.

Afbeelding 9 Gemeentelijk slachthuis (Rijksmonument 524409), gebouwd in 1928 aan de Jan de Rooijstraat in Kaatsheuvel. Het herinnert aan een tijd waarin lokale voedselproductie en volksgezondheid samenkwamen in gemeentelijke voorzieningen. **Foto:** Loons Fotowerk, Jacques Bertens.

2. Van ambitie naar beleid

Voor het opstellen van het erfgoedbeleid is een uitgebreid onderzoekstraject uitgevoerd naar het aanwezige erfgoed, de wettelijke kaders en de wensen van inwoners en stakeholders. Dit gebeurde via bureauonderzoek, bijeenkomsten, één-op-één gesprekken en een marktdag. De bevindingen uit het onderzoeks- en adviesrapport vormen de basis voor de beleidslijnen in deze beleidsnota. Dit hoofdstuk beschrijft hoe het onderzoek is opgezet, hoe belanghebbenden zijn betrokken en welke wet- en regelgeving, provinciale en gemeentelijke kaders richtinggevend zijn geweest. Ook benoemen we thema's die volgens de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed extra aandacht en verdieping behoeven.

‘Het is zonde om mooie gebouwen niet de aandacht te geven die ze verdienen.’

2.1 Aanleiding

Onze inwoners zijn trots op de gemeente Loon op Zand. In het coalitieakkoord ‘Met lef, gefocust op u. 2022 – 2026’ heeft het college zijn ambities uiteengezet, ook op het gebied van erfgoed. “Met een nieuw monumentenbeleid scheppen we duidelijkheid over de manier waarop we ons erfgoed behouden”. Deze ambitie heeft geresulteerd in dit nieuwe erfgoedbeleid. Daarnaast vloeit vanuit de omgevingswet de verplichting voor gemeenten om het belang van cultureel erfgoed in het omgevingsplan mee te nemen en te beschermen.

2.2 Onderzoekstraject Erfgoednota Loon op Zand

In opdracht van de gemeente heeft Vestigia Archeologie & Cultuurhistorie in de periode augustus 2024 – juli 2025 onderzoek uitgevoerd ten behoeve van de nota. In het traject is zoveel mogelijk kennis opgehaald bij kennishoudende partijen en zijn de verschillende belangen in de gemeente door middel van bijeenkomsten en 1-op-1-gesprekken verkend.

‘Erfgoed leeft door dingen als gildes, carnaval, avondvierdaagse.’

Als afronding van het onderzoekstraject is het rapport “Onderzoeks- en adviesrapport ten behoeve van de Erfgoednota Loon op Zand 2026-2036” opgesteld.² De conclusies en aanbevelingen uit dit rapport vormen de basis van de inhoudelijke beleidslijn uit de nota.

² Hazelkamp et al 2025.

2.3 In samenspraak met stakeholders³

2.3.1 Klankbordgroep

We vinden het belangrijk om beleid te ontwikkelen in samenspraak met betrokkenen en belanghebbenden (stakeholders). Voorafgaand aan het participatietraject is een stakeholdersanalyse uitgevoerd om deze belanghebbenden in beeld te krijgen.

‘Vroeger kenden we elkaar alleen bij de bijnamen, van sommige mensen heb ik nooit hun echte achternaam geweten.’

De belangrijkste conclusie van de analyse is dat er behoefte is binnen het participatietraject om met kennishoudende partijen van gedachten te kunnen wisselen. Dit resulteerde in een klankbordgroep waarmee we een tweetal bijeenkomsten hebben belegd. Daarnaast hebben we één-op-één gesprekken gevoerd met de stakeholders om te horen wat hun ervaringen, wensen en verwachtingen zijn voor het nieuwe erfgoedbeleid. Voorliggende beleidsnota is in conceptvorm tezamen met het onderzoeks- en adviesrapport aan hen voorgelegd. Hun opmerkingen en aanbevelingen zijn meegenomen in de totstandkoming van het uiteindelijke beleid.

De klankbordgroep bestond uit de volgende kennishoudende partijen:

- Heemkundekring De Ketsheuvel,
- Heemkundekring Loon op 't Sandt,
- Parochie H. Willibrord,
- Stichting Erfgoed Kaatsheuvel,
- De Efteling,
- Stichting Het Witte Kasteel,
- De Commissie OmgevingsKwaliteit,
- Natuurmonumenten, en
- lokale (landschaps-)historici en archeologen.

³ Verspreid over dit hoofdstuk staan uitspraken. Dit zijn allen quotes van die voortkomen uit het participatieproces 2024/2025.

‘Vrijwilligers maken Loon op Zand.’

We hebben met de stakeholders tijdens de eerste bijeenkomst gesproken over de scope van de inhoud en de verwachtingen met betrekking tot de inventarisatie en inhoud. De tweede bijeenkomst vond plaats na de één-op-één gesprekken die gevoerd zijn met verschillende stakeholders. Daarbij spraken we samen over het verloop van eerdere onderzoekstrajecten, het onvoldoende of zelfs buiten beeld blijven van archeologie, de omgang met de omgeving van een monument en het belang van verhalen en integrale thematische benadering. Door de stakeholders werd het belang van concreet beleid benadrukt; hoe kom je tot actie en hoe blijven we met elkaar in gesprek, ook in de toekomst en bij voorkeur vóórafgaand aan ontwikkelingen.

‘Ik heb geen persoonlijke interesse in erfgoed, maar het is goed dat het bewaard blijft voor mensen die het wel interessant vinden.’

2.3.2 De markt op!

Op 23 mei 2025 hielden we een Marktdag: samen met vertegenwoordigers van de heemkundekringen en het parochiebestuur benaderden we de bezoekers van de markten in Loon op Zand en Kaatsheuvel.⁴ We vroegen hen hoe zij denken over het erfgoed van onze gemeente. We wilden hen laten nadenken over wat erfgoed is, wat het voor hen betekent en hoe de gemeente om zou moeten gaan met dit erfgoed. Op basis van, stellingen, kaarten en een vragenlijst gingen we in gesprek.

Bezoekers van de markt konden middels gekleurde stickers hun mening geven over een viertal stellingen. Over het belang van erfgoed was iedereen het eens; “Zonder goed beleid zal historisch erfgoed verloren gaan voor toekomstige generaties. Goed beleid komt zowel inwoners als bezoekers ten goede.” Ook de stelling “Investeren in erfgoed is een verrijking voor de gemeenschap, niet een verspilling.” werd door het merendeel van de respondenten positief beantwoord, slechts twee personen waren het hier niet mee eens. Over de derde stelling; “Erfgoed is net zo belangrijk als de moderne uitdagingen zoals de energietransitie of woningnood en mag dus wat kosten.”, waren de meningen meer verdeeld.

⁴ Ook De Moer zal nog bezocht worden.

De meerderheid van de respondenten vindt het belangrijk dat alle aspecten worden meegewogen bij beslissingen. Toch geeft een groot aantal mensen aan meer belang te hechten aan toegang tot zorg, woningnood en andere opgaven waar we voor staan. De laatste stelling zorgde voor de meeste verdeeldheid in antwoorden: "Ook gebouwen uit 1975 kunnen monument worden." zorgde voor interessante gesprekken, want, wanneer is een gebouw een monument?

Op kaarten konden belangstellenden aangegeven wat voor hen belangrijke erfgoedlocaties in de gemeente Loon op Zand zijn. Veelgenoemde locaties waren Huis ter Heide, Het Witte Kasteel, De Sint Jan Onthoofdskerk, lintbebouwing langs de Loonse Molenstraat, Johannes de Doperkerk, Sint Josephkerk, de Hoofdstraat en Gasthuistraat en de Brandweerkazerne.

Ook werd aangegeven dat het behoud van het karakter van de gemeente en de drie kernen afzonderlijk moet beschermd worden. Het erfgoed dat zichtbaar is in de openbare ruimte verdient aandacht: een gehoorde zorg gaat over leegstand en verpaupering van het erfgoed. Ook vinden mensen het belangrijk dat er goed wordt nagedacht over het behoud van kerkgebouwen, wanneer deze leeg komen te staan.

2.3.3 Participatie: conclusies

De reacties van zowel de stakeholders als bezoekers van de markten maken duidelijk dat de zorgplicht die de gemeente heeft vanuit onder andere de Omgevingswet, wordt omarmd. Er wordt nadrukkelijk gevraagd naar een adequate bescherming van het erfgoed. Dit kan de gemeente doen door duidelijke regels op te stellen en daarop te handhaven, informatie te verstrekken aan monumenteigenaars, maar ook meedenken, oplossingen aanreiken, ruimte geven aan nieuwe gebruikers van erfgoedlocaties en het ondersteunen van duurzaamheidsmaatregelen horen daarbij. Dit past in de geest van de Omgevingswet: onze inwoners geven aan dat het erfgoed in samenhang met andere beleidsvelden gezien en geborgd moet worden.

Afbeelding 10 Sfeerimpressie van de Marktdag in Loon op Zand en Kaatsheuvel.

Foto: Vestigia en gemeente Loon op Zand 23-5-2025.

2.4 Wettelijke kaders

Het behoud en de ontwikkeling van cultureel erfgoed in Nederland wordt geregeld door een combinatie van nationale, provinciale en gemeentelijke wet- en regelgeving. Erfgoedbeleid is gericht op het beschermen van historische waarden, het betrekken van inwoners en belanghebbenden en het stimuleren van het gebruik en de beleving van erfgoed. Dit gebeurt via wetten, beleidskaders en subsidieregelingen op de verschillende bestuursniveaus. Hieronder volgt een korte toelichting op de deze wettelijke kaders.⁵

Erfgoedwet

De Erfgoedwet regelt hoe erfgoed wordt beschermd, wie welke verantwoordelijkheden dragen en hoe het toezicht wordt uitgevoerd. Gemeenten houden een erfgoedregister bij van aangewezen cultureel erfgoed en zijn direct verantwoordelijk voor de bescherming van lokale cultuurgooederen (artikel 3.16, lid 3).

Omgevingswet

De Omgevingswet heeft als motto 'onze omgeving maken we samen' en heeft als belangrijkste doel het bundelen van de vele regels en wetten voor de fysieke leefomgeving. De inrichting van de fysieke leefomgeving en het behoud van cultureel erfgoed zijn in Nederland gedecentraliseerd. Gemeenten zijn per 1 januari 2024 verantwoordelijk voor het omgevingsplan, waarin lokale regels voor de leefomgeving worden vastgelegd. De wet stimuleert participatie van inwoners en belanghebbenden bij voorgenomen veranderingen en verplicht gemeenten erfgoed en archeologische waarden in kaart te brengen en te beschermen.

Verdrag van Faro

Het Verdrag van FARO benadrukt de maatschappelijke en verbindende waarde van erfgoed. Het verlegt de focus van alleen locaties en objecten naar het gebruik, de betekenis en de participatie van de samenleving. Erfgoed krijgt hierdoor een breder sociaal en economisch perspectief, waarbij samenwerking tussen overheid, professionals en inwoners centraal staat.⁶

Provinciaal erfgoedbeleid

De provincie Noord-Brabant hanteert het *Integraal Beleidskader Levendig Brabant 2030*, met als doelen het stimuleren van onder meer inclusiviteit, innovatie, talentontwikkeling en maatschappelijke betrokkenheid.⁷ Erfgoed Brabant fungeert als kennis- en uitvoeringscentrum.⁸ Met de herziene

⁵ Zie Hazelkamp et al 2025 voor uitgebreide beschrijvingen van de wettelijke kaders.

⁶ <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro/faro-in-nederland>. Geraadpleegd op 1-7-2025, aangevuld met de presentatie op de laatste FARO-netwerkdag: https://cultureelerfgoed.info/docs/Presentatie_Faro_netwerkbijeenkomst_17%20juni.pdf, verkregen op 30-6-2025.

⁷ <https://www.brabant.nl/onderwerpen/cultuur-erfgoed-sport-vrijetijd/beleidskader-levendig-brabant-2030/>. Geraadpleegd in juni/juli 2025.

⁸ <https://www.erfgoedbrabant.nl/over-ons/over-erfgoed-brabant/#:~:text=Een%20integraal%20beleidskader%20voor%20cultuur,erfgoedkennis%20aan%20een%20breed%20publiek>.

Geraadpleegd in juni/juli 2025.

Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW) worden erfgoedwaarden vastgelegd die door gemeenten bij de uitvoering van de Omgevingswet in acht moeten worden genomen.⁹

2.5 Belangrijke landelijke ontwikkelingen in het werkveld

De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed heeft thema's aangewezen die richtinggevend zijn voor gemeentelijk erfgoedbeleid. In de afgelopen jaren heeft de gemeente verschillende inventarisaties uitgevoerd. Voor een deel zijn deze tijdens het vooronderzoek voor deze nota aangevuld (zie Hazelkamp et al 2025); de ontbrekende onderdelen zijn in het uitvoeringsprogramma opgenomen (zie Hoofdstuk 5 van deze nota).

Nieuwe landelijke onderzoeksthema's betreffen:

- De jongste periode van het erfgoed, de periode na 1965 (Post 65). Dit onderzoek was met name gericht op het vergroten van kennis over de architectuur, stadsvernieuwing, stedenbouw en omgevingskunst van die periode. Zeer recentelijk is het programma Post 65 afgesloten en is de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed begonnen met een selectieprocedure tot aanwijzing van enkele Post 65 rijksmonumenten.¹⁰
- Met betrekking tot het militair erfgoed is uit onderzoek gebleken dat de periode van de Koude Oorlog (1945-1991) nog onderbelicht is in het bestand van rijks- en gemeentelijke monumenten. De verkenning naar herinneringserfgoed laat zien dat het actief uitdragen van verhalen die verbonden zijn aan een monument een bijdrage levert aan het draagvlak voor bescherming van het onroerend erfgoed.
- De Verkenning Archeologie zet in op het op een uniforme wijze in beeld brengen van de voorraad archeologische vindplaatsen. Hiervoor zijn gezamenlijke uitgangspunten opgesteld voor het opstellen van archeologische inventarisatiekaarten.¹¹ Ook wordt ingezet op toezicht, handhaving en ruimte voor de publieke invalshoek.
- Er is groeiende aandacht voor het interieur van monumentale gebouwen. In de Erfgoedwet is opgenomen dat een interieur in samenhang met een rijksmonument kan worden aangewezen als ensemble, wanneer de samenhang van bijzondere cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis is. Met deze aanwijzing kunnen ook de losse roerende elementen of de inrichting een onderdeel van het rijksmonument vormen.¹²

⁹ Omgevingsverordening Noord-Brabant. Geraadpleegd in juni/juli 2025. Subsidieregelingen van het Rijk en de Provincie zijn opgenomen in Hazelkamp et al 2025.

¹⁰ Tussen 2017 – 2021 is de Verkenning uitgevoerd (<https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/post-65-erfgoed/documenten/publicaties/2019/01/01/post-65-verkenningen>). In 2023 is opdracht gegeven vanuit het ministerie om een aanwijzingsprogramma op te starten (<https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/post-65-erfgoed>). Geraadpleegd in juni/juli 2025.

¹¹ Breimer et al 2020.

¹² Voor meer informatie: <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedwet/interieurensembles-en-de-erfgoedwet> en <https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2018/01/01/theoretisch-kader-interieurensembles>. Geraadpleegd in juni/juli 2025.

- Tenslotte ligt de laatste jaren een focus op het herbestemmen van erfgoed, met name van het agrarisch erfgoed, religieus erfgoed (kerkenvisies) en militair erfgoed (ontwikkelvisies).

Vanuit deze landelijke onderzoeksthema's zijn enkele relevant voor de gemeente Loon op Zand.

Vooruitlopend op een integrale benadering van erfgoed worden deze hieronder thematisch voorgesteld:

A. Oudere en klassieke erfgoedlagen

- a. Archeologie: uniform in beeld brengen van vindplaatsen, toezicht en handhaving, met aandacht voor het perspectief van het publiek.
- b. Monumenteninterieurs: aandacht voor de samenhang tussen gebouw en inrichting, met de mogelijkheid tot aanwijzing als ensemble.

B. Erfgoed uit de 20^e eeuw (1900-1965)

- a. Religieus erfgoed: ontwikkeling van strategieën voor behoud en herbestemming, zoals kerkenvisies.
- b. Agrarisch erfgoed: gericht op nieuwe functies van vrijkomende boerderijen en agrarische complexen.
- c. Militair erfgoed: integratie in gebiedsontwikkeling en aandacht voor herbestemming en herinneringscultuur.

C. Recent erfgoed (Post65, vanaf 1965)

- a. Architectuur, stedenbouw en omgevingskunst: waardering van erfgoed uit de jongste periode, inclusief aandacht voor duurzaamheid.

D. Overkoepelende thema's

- a. Herbestemming en transformatie: erfgoed als basis bij gebiedsontwikkeling, met oog voor de langetermijnwaarden.

2.6 Huidig erfgoedbeleid gemeente Loon op Zand

De gemeente Loon op Zand beschikt nog niet over een erfgoedvisie of een erfgoednota. Wel is er een erfgoedregister met daarin opgenomen de rijks- en gemeentelijke monumenten; de erfgoedverordening. Ook heeft de gemeente een beleidsambtenaar aangesteld met erfgoed en monumenten als vakgebied. De gemeente heeft een vastgestelde Archeologische waarden- en verwachtingenkaart maar nog geen vastgestelde Cultuurhistorische Waardenkaart. Het gemeentelijk erfgoed (of onderdelen hiervan) is verder opgenomen in het Handboek Ruimtelijke Kwaliteit en er is een Kerkenvisie opgesteld.

Naast instrumenten en documenten die direct betrekking hebben op het erfgoed heeft de gemeente ook diverse visiedocumenten- en beleidsdocumenten waaruit de huidige gemeentelijke visie op erfgoed indirect kan worden afgeleid: de Omgevingsvisie, de Lintenvisie, het cultuurbeleid en het Landschapspark Pauwels.

2.6.1 Erfgoedverordening (2015/ 2018)

De gemeentelijke Erfgoedverordening is sinds 2018 van kracht en behelst vier hoofdonderdelen: de aanwijzing van gemeentelijke monumenten, het vergunningenstelsel voor deze monumenten, de verwijzing naar rijksmonumenten onder de Erfgoedwet, en de aanwijzing van beschermde stads- of dorpsgezichten. De Commissie Omgevingskwaliteit (COK) speelt een centrale rol in de advisering. Voor wijzigingen aan (de omgeving van) monumenten is altijd een vergunning nodig, waarbij ook interieur en bijgebouwen onder de bescherming kunnen vallen. De verordening houdt rekening met het gebruik van monumenten en bevat bepalingen over schadevergoeding en overgangsregels.¹³

2.6.2 Omgevingsvisie en (tijdelijk) Omgevingsplan

De ambities voor de fysieke leefomgeving van de gemeente Loon op Zand staan in de Omgevingsvisie 2040 beschreven. Hierin is ook het erfgoed opgenomen. Eén van de doelen uit de visie is om het erfgoed in de gemeente te behouden, herkenbaar en beleefbaar te maken, en de landschappelijke en natuurlijke kwaliteiten te versterken en te benutten binnen een toekomstbestendige fysieke leefomgeving. Kwaliteiten die in de Omgevingsvisie benoemd worden zijn onder andere het landschap, het watersysteem, de groenstructuren, diverse bijzondere elementen in het buitengebied en de dorpen zelf.

Sinds de inwerkingtreding van de Omgevingswet (2024) zijn regels vereenvoudigd en gebundeld en vastgelegd in één wet.

¹³ Erfgoedverordening 2015 gemeente Loon op Zand

De visie benoemt zes speerpunten, waarvan er drie direct het erfgoed raken:

- Speerpunt '*In 2040 hebben we duurzame groene dorpen*'. Het behoud van herkenbare cultuurhistorische kwaliteiten in duurzame groene dorpen. Niet enkel monumentale panden, maar ook het ensemble of de grotere structuur bij het monument, inclusief groenstructuren en monumentale bomen. Het kan bijvoorbeeld ook gaan om de herkenbaarheid van oude ambachten.
- Speerpunt '*Recreatief profiel verbreden: harmonie en plezier*.' De ambitie tot het neerzetten van historische verhaallijnen en het leggen van een relatie met het erfgoed.
- Speerpunt '*All-inclusive landschap*'. Beschermen van erfgoed binnen een all-inclusive landschap richt zich op een toekomstig landschap dat '*authentiek oogt en zowel economisch als ecologisch robuust is*'.¹⁴ Hierbij worden oplossingsrichtingen en beleidskeuzes toegelicht, zoals onder andere het streven om te werken naar een goede balans tussen natuur & landschap en de economische functies in het landelijke gebied, het investeren in een authentiek landschap, het beschermen en beleefbaar maken van het gemeentelijk erfgoed en het herstel van natuurlijke watersystemen

Erfgoed wordt gezien als onderdeel van bredere structuren, verhalen en landschappen, en niet enkel als monumentaal object.

Afbeelding 11 De HH. Martelaren van Gorcum kerk (voormalige Kerk Berdijk) te Kaatsheuvel met het kerkhof.

Foto: Vestigia, 11-07-25.

¹⁴ Ontwerp omgevingsvisie 2040 | Loon op Zand, 63.

Afbeelding 12 Zicht op Loon op Zand, ca. 1900. Vanuit het zuidwesten van het dorp is het centrum van Loon op Zand te zien met de Sint Janskerk, met name de toren, prominent in beeld. De opname toont het dorp in zijn landelijke context, met open velden en verspreide bebouwing. **Bron:** M. Kolfschoten-Verheyen/ collectie Regionaal Archief Tilburg/ 600794

Afbeelding 13 Uitzicht op de kerk St. Jans Onthoofding in
Loon op Zand, 2022

Foto: Milos Ruzicka **Bron:** adobe stock : 487644881

3. Onze visie op erfgoed/ doel en ambitie van het erfgoedbeleid

Onze ambitie voor de komende tien jaar is om het waardevolle erfgoed met zorg te beschermen en samen met de gemeenschap te beheren. Daarnaast zetten we ons erfgoed ontwikkelgericht in, zowel ter versterking van de ruimtelijke kwaliteit als voor toerisme, recreatie en maatschappelijke betrokkenheid.

3.1 Visie

Erfgoed vertelt het verhaal van de gemeente Loon op Zand: het versterkt de verbondenheid tussen inwoners en hun omgeving. Het vormt een onmisbaar onderdeel van de ruimtelijke kwaliteit, omdat het karakter, schoonheid en historische gelaagdheid aan onze dorpen en landschappen geeft.

Wij benaderen erfgoed gebiedsgericht en integraal: de drie dorpen met hun eigen identiteit zijn verbonden door het landschap en het groen dat ons als een rode (groene) draad samenbrengt. Deze samenhang van natuur en cultuur biedt kansen voor versterking van ruimtelijke kwaliteit, duurzaamheid, economie en toerisme.

Ons uitgangspunt is dat erfgoed geen belemmering vormt maar juist een meerwaarde is. Door behoud en ontwikkeling in balans te brengen, benutten we erfgoed als inspiratiebron voor toekomstige opgaven en als fundament voor een leefbare, herkenbare en betekenisvolle omgeving.

3.2 Doelstelling

Duurzaam startpunt voor kennis en beleid rond erfgoed

Adequate
beschermingsinstrumenten

Erfgoed
ontwikkelingsgericht inzetten

Het doel van deze beleidsnota is het creëren van een duurzaam startpunt voor kennis en beleid rond erfgoed. Deze basis stelt ons in staat om onze omgang met het erfgoed in de toekomst verder te ontwikkelen. De basis bestaat uit twee pijlers:

1. *Adequate beschermingsinstrumenten* voor het meest waardevolle erfgoed.
2. *Instrumenten om erfgoed ontwikkelingsgericht in te zetten* in beleid en de praktijk.

Loon op Zand beschermt zowel het zichtbare als minder zichtbare, ondergrondse, erfgoed voor toekomstige generaties.

We ontwikkelen praktische beleidsinstrumenten die onderdeel gaan vormen van het Omgevingsplan. Het erfgoedbeleid krijgt een ruimtelijke component via een beleidskaart die wordt opgenomen in het Omgevingsplan en regelgeving in de Verordening fysieke leefomgeving.

We zoeken actief naar een balans tussen erfgoed en ontwikkeling. Nieuwe ontwikkelingen blijven mogelijk, terwijl we bijzondere historische waarden - *zowel het gebouwde als het minder zichtbare ondergrondse erfgoed* - goed beschermen en behouden. Dit is een verantwoordelijkheid die we nemen voor de toekomstige inwoners van onze gemeente.

Loon op Zand streeft naar een reëel en contextafhankelijk erfgoedbeleid dat verenigbaar is met andere ruimtelijke ambities als duurzaamheid en woningbouw.

Erfgoed maakt integraal onderdeel uit van de fysieke leefomgeving waarbij esthetische waarde, cultuurhistorische betekening, functionele kwaliteit en duurzaamheid in samenhang worden gewogen. Het beleid is reëel: we houden rekening met de praktische mogelijkheden en beperkingen in de gemeente. We zoeken naar een aanpak die haalbaar en uitvoerbaar is. Daarnaast is het beleid contextafhankelijk: we

houden de lokale omstandigheden in het oog. Hierbij valt te denken aan de aard van het erfgoed, de omgeving, toekomstige ontwikkelingen en andere beleidsdoelen als woningbouw en duurzaamheid.

Vanuit het principe 'behoud door ontwikkeling' bewaakt het beleid de balans tussen erfgoed en ruimtelijke ambities. Het beleid is afgestemd op de lokale situatie en uitvoerbaar. Belangen van erfgoed en ruimtelijke ontwikkeling zijn gelijkwaardig en we hebben oog voor maatwerkoplossingen.

Loon op Zand speelt een faciliterende rol bij de betrokkenheid van inwoners bij erfgoed.

Het beleid en de daaruit voortvloeiende acties dragen bij aan de betrokkenheid van inwoners bij het erfgoed van Loon op Zand. Daarbij hebben we extra aandacht voor participatie en educatie. Succesvolle participatie begint bij een open en heldere communicatie en het leren kennen van de belangen van inwoners. We leggen verbinding met verenigingen en monumenteneigenaren en het bredere publiek. Educatie is bij uitstek een middel om jongere generaties bij het erfgoed te betrekken en het behoud ervan te waarborgen.

Erfgoed in Loon op Zand: een toekomstgerichte visie

Bescherming voor de toekomst

Loon op Zand beschermt zowel het zichtbare als het minder zichtbare, ondergrondse erfgoed - met oog voor toekomstige generaties.

Samenhangend beleid

Loon op Zand streeft naar een realistisch en contextafhankelijk erfgoedbeleid dat verenigbaar is met andere ruimtelijke ambities, zoals duurzaamheid en woningbouw.

Betrokken gemeenschap

Loon op Zand speelt een faciliterende rol in het betrekken van inwoners bij erfgoed, zodat het leeft in de samenleving.

3.3 Erfgoed als doel: behoud

“Behouden ja, maar we moeten ook open staan voor nieuwe tradities.”

Het behoud van waardevol erfgoed begint met goed inzicht in wat er aanwezig is. Deze eerste stap is voor een groot deel gezet in het voortraject van dit beleidsadvies waarin een inventarisatie van het bestaande erfgoed binnen de gemeente Loon op Zand is uitgevoerd. Er blijven nog enkele kennislacunes die nader onderzoek vragen.

Vervolgens onderzoeken we hoe dit erfgoed concreet beschermd en beheerd wordt. Voor een klein deel van het erfgoed is extra zorg nodig: vanwege de uitzonderlijke waarde voor de gemeente, of voor gebouwen die leegstaan en daardoor kwetsbaar zijn.

Het aanwijzen van een gebouw tot gemeentelijke monument is het meest directe instrument om de fysieke waarde van erfgoed te waarborgen. Daarnaast biedt de Omgevingswet handvatten om erfgoed te beschermen en te integreren in ruimtelijke ontwikkelingen, via de Omgevingsvisie, het Omgevingsplan en het Omgevingsprogramma. Vanuit het principe ‘behoud door ontwikkeling’ wordt in de regelgeving gezocht naar een realistische balans tussen het beschermen van erfgoed en andere ruimtelijke ambities.

3.4 Erfgoed als middel: beleven, benutten, verbinden

Erfgoed speelt een belangrijke rol bij de ruimtelijke en maatschappelijke ontwikkeling binnen de gemeente. Het draagt bij aan de identiteit, kwaliteit en herkenbaarheid van de leefomgeving en biedt kansen voor duurzame gebiedsontwikkeling en sociale samenhang. Erfgoed is daarmee geen obstakel, maar een waardevol instrument dat richting en betekenis kan geven aan nieuwe ontwikkelingen.

Naast de ruimtelijke betekenis heeft erfgoed ook een belangrijke recreatieve en toeristische waarde. Niet alleen de rijks- en gemeentelijke monumenten, maar juist ook lokale objecten, structuren en landschappen vertellen het verhaal van de gemeente en versterken het karakter van de regio. Om deze waarde optimaal te benutten is het essentieel om de verhalen achter het erfgoed zichtbaar te maken en inwoners actief te betrekken. Erfgoed kan zo fungeren als drager van een gedeelde identiteit en bijdragen aan samenhang in de gemeenschap.

Het betrekken van inwoners gebeurt niet alleen via bestaande netwerken zoals historische verenigingen maar ook door contact te zoeken met minder zichtbare groepen en nieuwe stemmen. Het uitgangspunt hierbij is het Verdrag van Faro, waarin het erfgoed wordt benaderd als een gemeenschappelijk goed. Wat erfgoed is wordt niet uitsluitend top-down bepaald maar in samenspraak met de samenleving. De

gemeente speelt hierin een actieve rol door verbinding te zoeken, het gesprek aan te gaan en bestaande initiatieven te ondersteunen.

De gemeente onderhoudt goed contact met de historische kringen en lokale onderzoekers. Deze relaties worden de komende jaren verder uitgebouwd. Een eerste stap is het samen opstellen van een plan om een breed scala aan belanghebbenden en geïnteresseerden te betrekken en hun ideeën, wensen en verhalen te verzamelen. Hierbij ligt de nadruk op het zichtbaar maken van onbekend of onderbelicht erfgoed en het versterken van de maatschappelijke waarde ervan.

Afbeelding 14 Gemeentehuis Kaatsheuvel ca. 1917. **Bron:** collectie Regionaal Archief Tilburg/ 56481

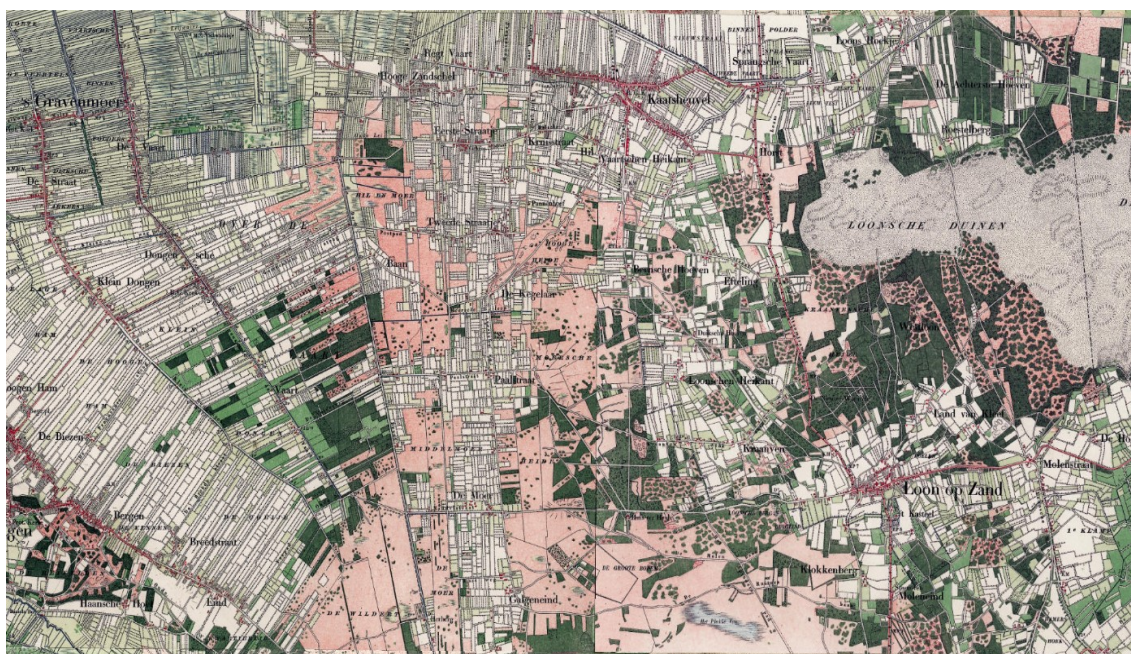
Afbeelding 15 Het Witte Kasteel. Sinds 22 oktober 2013 draagt de Stichting het Witte Kasteel zorg voor het behoud van dit Rijksmonument. Door hun inzet zijn sinds de oprichting restauratiewerkzaamheden uitgevoerd aan het kasteel, bijgebouwen en de tuinen. Hoewel het kasteel voor commerciële activiteiten kan worden gehuurd, wordt het kosteloos opengesteld voor maatschappelijke en culturele activiteiten van de lokale gemeenschap. **Bron:** www.wikipedia.org

4. Het Loons erfgoed als waardevolle schakel in onze samenleving

Cultureel erfgoed verrijkt onze leefomgeving en maatschappij. Het draagt bij aan de kwaliteit van de dorpen, versterkt de identiteit van onze inwoners, trekt toeristen en recreanten aan, stimuleert de lokale economie en bevordert saamhorigheid. Bovendien biedt erfgoed waardevolle inzichten uit het verleden die nuttig kunnen zijn bij het gebiedsgericht oplossen van hedendaagse uitdagingen.

Erfgoed als kwaliteit van onze leefomgeving

Historische gebouwen, landschappen en structuren zorgen voor herkenbaarheid, continuïteit en een onderscheidend karakter van onze dorpen en buitengebieden. Deze kwaliteiten zijn enerzijds waardevol op zichzelf en versterken anderzijds ook de aantrekkelijkheid van de gemeente als plek om te wonen, werken en recreëren. Juist wanneer de druk op de ruimte groot wordt is het van belang ruimtelijke kwaliteit leidend te laten zijn in alle opgaven. Cultureel erfgoed geeft gebieden karakter, schoonheid en historische verdieping. In onze gemeente is dit zichtbaar in de herkenbare historische lintstructuren en de oude gehuchten zoals het Land van Kleef, De Efteling, Loons Hoekske, Kraanven en Bernsehoef. Deze onderdelen verdiepen het landschap en maken het uniek en herkenbaar. In onze dorpskernen wandel je bovendien letterlijk door de geschiedenis, langs de oude straten waaruit de kernen zich in de loop der eeuwen hebben ontwikkeld.

Afbeelding 16 Uitsnede van de topografische kaart van 1900. Een illustratie van de lintbebouwing verbonden door de heide en de bossen **Bron:** Topotijdreis.

In de context van de Omgevingswet wordt erfgoed gezien als integraal onderdeel van de fysieke leefomgeving. Bij ruimtelijke ontwikkelingen dient erfgoed daarom meegewogen te worden als kwaliteit die richting geeft aan ontwerp en inrichting. Dit vraagt om het vroegtijdig betrekken van erfgoedwaarden in planvorming en het zoeken naar oplossingen waarin ontwikkeling en behoud elkaar versterken.

De gemeente speelt hierin een regisserende rol door kaders te stellen in instrumenten in te zetten, zoals de Omgevingsvisie, het Omgevingsplan en het Handboek Ruimtelijke Kwaliteit. Daarnaast zoeken we aansluiting bij landelijke en provinciale kaders, zoals de Provinciale Cultuurhistorische waardenkaart. Ook maakt erfgoed integraal deel uit van het intake- en omgevingsstafel overleg. Zo borgen we dat erfgoed structureel onderdeel uitmaakt van ruimtelijke besluitvorming.

Het beleid richt zich op het benutten van erfgoed als meerwaarde: niet als belemmering, maar als kans. Dit kan bijvoorbeeld door historische structuren als uitgangspunten te nemen voor nieuwe ontwikkelingen, leegstaand erfgoed een nieuwe functie te geven of door landschappelijke en cultuurhistorische elementen in te zetten als duurzame inspiratiebron voor duurzame gebiedsontwikkeling.

Erfgoed als economische drager

Ons erfgoed is niet alleen belangrijk voor onze leefomgeving, het vormt ook een belangrijke motor voor de lokale en regionale economie. Erfgoed draagt bij aan een aantrekkelijk vestigingsklimaat, trekt bezoekers en stimuleert ondernemerschap.

Zo zorgen bijvoorbeeld de Loonse en Drunense Duinen en Het Witte Kasteel voor toeristische en recreatieve aantrekkingskracht die ook de lokale horeca, detailhandel en creatieve bedrijvigheid ten goede komt. Ook andere erfgoedelementen zoals oude dorpsstructuren, monumentale kerken en landschapselementen versterken het unieke karakter van de gemeente en daarmee haar economische potentie.

Daarnaast biedt herbestemming van erfgoedpanden kansen voor nieuwe functies, bijvoorbeeld wonen, horeca, kleinschalige bedrijvigheid of maatschappelijke en culturele initiatieven. Het behoud én de verduurzaming van deze gebouwen levert werkgelegenheid op, stimuleert vakmanschap en draagt bij aan het zoeken naar innovatieve oplossingen voor verduurzamingsvraagstukken waarbij we het belang van het monument niet uit het oog verliezen.

Afbeelding 17 Interieur van een schoenenfabriek te Loon op Zand, circa 1942. **Bron:** Schmidlin/ collectie Regionaal Archief
Tilburg/ 820033

Erfgoed als identiteit

Veel mensen ontleen een gevoel van identiteit aan een gedeeld verleden. Ons culturele erfgoed is de trots van veel van onze inwoners. Het monumentale pand waar je dagelijks langsloopt, een vertrouwd dorpsgezicht, beeldbepalende kerken, de historische buitenplaats, oude fabriekslloodsen en scholen, de natuurlijke omgeving van de Loonse en Drunense Duinen met vergezichten en landelijke open gebieden of juist besloten coulissen tussen de bewoonde kernen en linten: het zijn de bakens die ons vertellen dat we thuis zijn. Ook onzichtbare sporen uit de ondergrond dragen bij aan historisch besef.

De identiteit van een gemeenschap wordt evenzeer gevormd door het immaterieel erfgoed: tradities, rituelen, verenigingen en verhalen die generaties met elkaar verbinden. Denk aan de gilden, religieuze vieringen, dialect en dorpsgebruiken. Dit immaterieel erfgoed leeft in het hier en nu, juist omdat inwoners het telkens opnieuw vormgeven en doorgeven. Het draagt bij aan de saamhorigheid, gemeenschapszin en beleving van het dagelijks leven. Erfgoed is daarmee niet alleen iets om te bewaren, maar ook iets dat actief beleefd en gedeeld wordt.

De kracht van erfgoed als identiteitsdrager ligt in de combinatie van het zichtbare én onzichtbare: de monumenten en landschappen die de geschiedenis tastbaar maken, en de tradities en verhalen die de betekenis ervan levend houden. Samen zorgen ze dat inwoners zich verbonden voelen met hun omgeving en dat ook nieuwe generaties en nieuwe inwoners van onze gemeente zich deelgenoot kunnen maken van het verhaal van Loon op Zand.

Afbeelding 18 Affiche uit 1952 voor de opening van het Sprookjesbos. **Bron:** Efteling.

“Op 31 mei 1952 opent Stichting Natuurpark de Efteling het Sprookjesbos: een wonderlijke plek vol sprookjes, sagen en legenden. Bekende, maar ook nieuwe verhalen die uitnodigen om te ontdekken en te beleven. Verhalen die voor ontspanning zorgen en - misschien nog wel belangrijker - ook voor verbinding. De sprookjes van het eerste uur zijn: Doornroosje, Sneeuwwitje, De Kikkerkoning, De Magische Klok, De Chinese Nachtegaal, Het stoutste Prinsesje, De zes Dienaren, Het Kabouterdorp, Vrouw Holle en Kleine Boodschap. Er komen 222.941 bezoekers die 80 cent (€ 0,36) voor een toegangskaartje betalen.”

<https://www.efteling.com/nl/over-de-efteling/geschiedenis>

Erfgoed als verbinder van generaties

Erfgoed is van ons allemaal dus je kunt er samen mee aan de slag. Erfgoed vervult een belangrijke rol in het verbinden van generaties; het brengt mensen samen rond gemeenschappelijke locaties, verhalen en tradities. Voor ouderen biedt erfgoed herkenning, continuïteit en het gevoel van houvast. Het herinnert aan persoonlijke en collectieve herinneringen en draagt bij aan een gevoel van identiteit en verbondenheid met de eigen woonomgeving. Een oud kerkpad, monumenten, maar ook een koffer met gebruiksvoorwerpen uit iemands jeugd zijn tastbare herinneringen aan een gedeeld verleden.

Voor jongeren biedt erfgoed een concrete en beleefbare manier om zich meer bewust te worden van de geschiedenis en cultuur van hun omgeving. Het maakt abstracte verhalen over vroeger zichtbaar en

tastbaar waardoor jongeren een diepere betrokkenheid kunnen ontwikkelen bij hun woonomgeving. Door deze verbindingen tussen het heden en verleden te leggen draagt erfgoed bij aan burgerschapsvorming, stimuleert het de trots op de eigen omgeving en bevordert het de interacties en verbinding tussen generaties. Daarnaast kan erfgoed jongeren inspireren tot nieuwe initiatieven of creatieve projecten als digitale verkenning van historische locaties en het gebruik van nieuwe digitale technieken.

Erfgoededucatie benadrukt deze verbinding. Onze Heemkundekringen, lokale historici en archeologen spelen hierbij een belangrijke rol. Zij verzamelen, bewaren en delen historische kennis over de gemeente Loon op Zand en de omgeving; van foto's, bidprentjes en interviews tot uitgebreide publicaties als *Straet & Vaert*. Zij organiseren tentoonstellingen, lezingen en verzorgen historische fiets- en wandelroutes. Op initiatief van de heemkundekringen zijn onlangs "attentiestenen" in de drie kernen geplaatst. Deze trottoirtegels, voorzien van een historische foto met QR-code voor extra informatie, trekken letterlijk onze aandacht en herinneren ons aan bijzondere locaties uit onze geschiedenis.

Abbeelding 19 Kinderen helpen met het plaatsen van een attentiesteen. Hier wordt de steen van de H. Joachimkerk geplaatst. **Bron:** gemeente Loon op Zand **Foto:** Loons Fotowerk, Jacques Bertens.

Erfgoed als kennisbron uit het verleden voor opgaven van nu

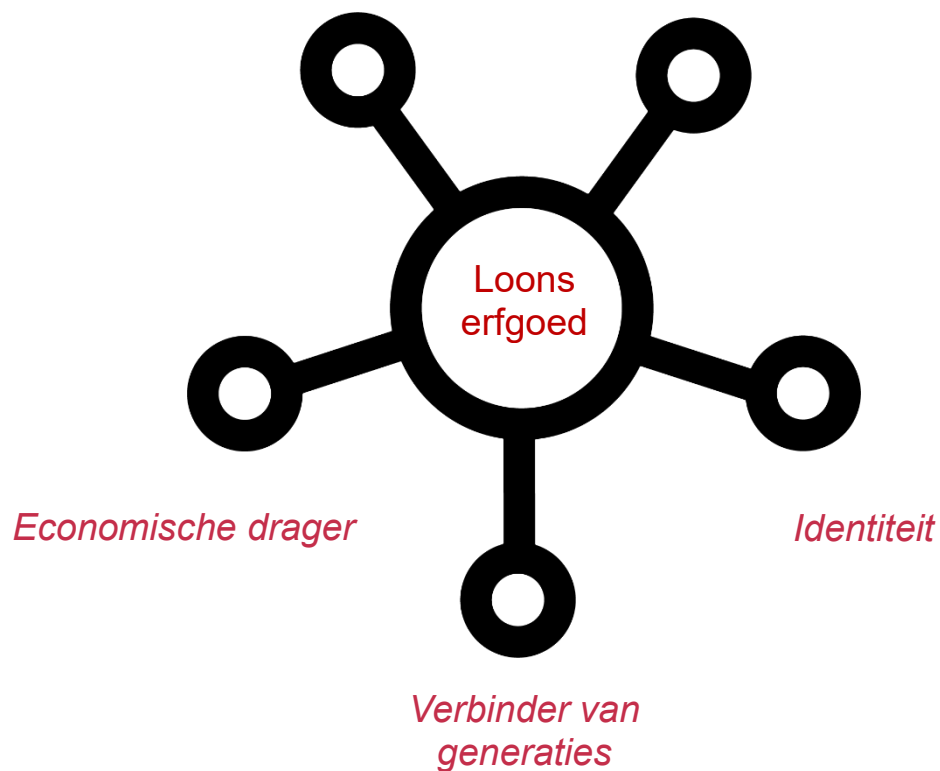
Erfgoed vormt een aanknopingspunt naar kennis over het verleden, bijvoorbeeld over gemaakte keuzes met betrekking tot de ondergrond, over de vroegere functie van een gebied of gebouw en over samenhang

tussen bepaalde gebieden. Ook kunnen namen van gebouwen of toponiemen aanknopingspunten geven. Dit erfgoed kan als inspiratie dienen voor huidige opgaven. Denk bijvoorbeeld aan een park of woonwijk toekomstbestendig inrichten op basis van het historisch (begraven) landschap, of traditioneel vakmanschap voor de verduurzaming van monumentale (of historische) gebouwen. Erfgoed en kennis uit het verleden kunnen zo de opgaven van vandaag verrijken en bijdragen aan hun waarde en kwaliteit.

Samenvatting

*Kennisbron uit het
verleden voor opgaven
van nu*

*Kwaliteit van de
leefomgeving*

Afbeelding 20 Kinderen luisteren naar de muzikale paddenstoel **Bron:** Efteling

Afbeelding 11 De Couwenberg is een windkorenmolen te Kaatsheuvel, waarmee uit graan meel wordt gemalen. Het is een beltmolen en een bovenkruier die gebouwd is in 1849, in opdracht van molenaar Antonie Hendrik Couwenberg (1836-1909) Sinds 2006 is de molen een restaurant maar is nog steeds maalvaardig **Foto:** onbekend

5. Programmalijnen en uitvoering

Om erfgoedbeleid om te zetten in concrete acties kiest de gemeente Loon op Zand voor vier programmalijnen. Deze lijnen bouwen logisch op: eerst brengen we erfgoed in beeld en beschermen we het, daarna vergroten we de beleving en betrokkenheid. Vervolgens zorgen we voor een brede en toekomstgerichte inzet en tenslotte versterken we de samenwerking en ondersteuning. Samen vormen deze programmalijnen de basis om erfgoed duurzaam te behouden, te benutten en te verbinden.

Programmalijn	Kernpunten
1 <i>Inzicht en bescherming</i>	• Inventarisatie • Waardering • Aanwijzing • Verankering in Omgevingsplan
2 <i>Integraal en toekomstgericht</i>	• Samenhangend beleid • Onderzoeksagenda • Koppeling met transities
3 <i>Beleving en betrokkenheid</i>	• Publieksbereik • Educatie • Participatie • Verhalen en verbinding
4 <i>Ondersteuning en samenwerking</i>	• Faciliteren • Subsidies • Regionale afstemming, toetsing en handhaving

5.1 Programmalijn 1 inzicht en bescherming: Erfgoed in het vizier

Een goed erfgoedbeleid begint met gedegen kennis. We moeten weten we hebben, hoe waardevol het is en hoe we het gaan beschermen.

Verankering in het Omgevingsplan

Om erfgoed structureel mee te laten wegen in de fysieke leefomgeving wordt het opgenomen in het Omgevingsplan. Dit betekent dat bij nieuwe plannen en initiatieven erfgoedwaarden vanaf het begin worden meegewogen. Hiermee krijgt erfgoed een volwaardige plek naast andere belangen zoals woningbouw, duurzaamheid en economische ontwikkeling. Door het erfgoed, inclusief de omgeving van monumenten, op te nemen in het Omgevingsplan voldoen we aan de eisen van de Omgevingswet.

Erfgoedregister

Gemeenten zijn binnen de Erfgoedwet en de Omgevingswet verplicht een erfgoedregister bij te houden. De vorm hiervan is echter vrij. De gemeente beschikt over een erfgoedregister maar de vorm hiervan kan efficiënter en effectiever. In het verantwoordingrapport is de eerste aanzet voor een actueel register opgenomen voor de onderdelen van de 'schijf van 5' die onderdeel vormen van deze nota (zie bijlagen 9 tot en met 11). Dit overzicht van het eigen erfgoed is geen statisch geheel, we herzien en heroverwegen het regelmatig. Ook het huidige beeld is nog niet compleet, bijvoorbeeld op het gebied van de thema's funerair erfgoed, wederopbouw en post '65. Ook is het reliëf van het dekzand- en stuifzandlandschap en de bolle akkers niet volledig in beeld. In de komende jaren worden deze thema's opgepakt om tot een volledig overzicht te komen.

Dynamische Erfgoedkaart

We ontwikkelen een digitale, interactieve Erfgoedkaart. Hierop staat niet naast het actuele monumentenbestand ook landschappen en structuren die voor de ruimtelijke kwaliteit van belang zijn. Later wordt dit geheel aangevuld met onder andere archeologisch erfgoed. Deze kaart is geen statisch gegeven. Het wordt juist een levend document door regelmatige actualisatie en is zowel een instrument voor beleidsmakers als een hulpmiddel en informatiebron voor inwoners en initiatiefnemers. De voorlopige inventarisatiekaart kan hiervoor als uitgangspunt dienen (zie kaartbijlagen 1, 2a en 3a).

In het voortraject naar deze nota is naast een voorlopige Erfgoedkaart voor dorpsgezichten, gebouwd erfgoed en cultuurlandschappen een voorlopige beleidskaart Erfgoed opgesteld (zie *Hazelkamp et al 2025*). Hierop zijn de objecten/elementen/structuren/gebieden waarvoor op dit moment regelgeving geldt aangeduid: de rijksmonumenten, de complexen en gebieden van provinciaal belang, en de gemeentelijke monumenten.

Deze kaart vullen we binnen deze beleidsperiode aan met het immaterieel erfgoed (met ruimtelijke component) en archeologie.

Waardering en aanwijzing

Op basis van een helder waarderingskader beoordelen we (in samenspraak met belanghebbenden) het aanwezige erfgoed. Daarbij kijken we naast leeftijd of uiterlijke kenmerken ook naar betekenis, samenhang en gebruik. Uit deze beoordeling volgt een selectie van objecten en gebieden die extra bescherming verdienen, bijvoorbeeld door opname als gemeentelijk monument of beschermd ensemble of dorpsgezicht.

We gaan zorgvuldig om met monumenten. Ontwikkeling kan, mits deze bijdraagt aan behoud en versterking van erfgoedwaarden. Dit betekent niet dat veranderingen aan een monument of de omgeving ervan niet meer mogelijk zijn. Vanuit de gedachte 'behoud door ontwikkeling' zoeken we naar een realistische balans tussen erfgoed en ruimtelijke ambities.

Deze beleidsperiode vullen we de redengevende omschrijvingen van de gemeentelijke monumenten aan met concrete informatie over de omgeving van het monument.. Met deze monument-specifieke studies - waarin we onder meer zichtlijnen, historische structuren en landschappelijke samenhang meenemen- creëren we maatwerkbescherming die recht doet aan de unieke context van elk monument.

Afbeelding 22 Fundamenten van een blootgelegde kelder van een Duitse kantine, onderdeel van het voormalige MAST-terrein - een munitiedepot uit de Tweede Wereldoorlog. Deze kelder kwam eind 2023 tevoorschijn bij graafwerkzaamheden op het terrein van de Efteling. **Foto:** Loons Fotowerk, Jacques Bertens.

Archeologie en Immaterieel erfgoed

We actualiseren het bestaande archeologiebeleid en gaan het toekomstbestendig borgen. We onderzoeken ons immaterieel erfgoed, onze gebruiken en tradities die de gemeente Loon op Zand echt ónze gemeente maken. Levend erfgoed is daarbij een inspiratiebron.

Kaders en handhaving

Duidelijke regels en een consequente uitvoering zijn nodig om erfgoed te beschermen. De gemeente blijft verantwoordelijk voor toetsing en handhaving, maar doet dit transparant en in samenspraak met betrokkenen.

***Deze programmaliijn zorgt voor een stevig fundament:
inzicht in wat er is, duidelijke criteria om keuzes te maken en
juridische borging in de ruimtelijke plannen***

5.2 Programmalijn 2: Erfgoed integraal en toekomstgericht

Erfgoed staat niet los van andere beleidsvelden. Het is juist een bouwsteen voor de grote opgaven waar de gemeente voor staat, zoals duurzaamheid, woningbouw en klimaatadaptie.

Samenhangend beleid

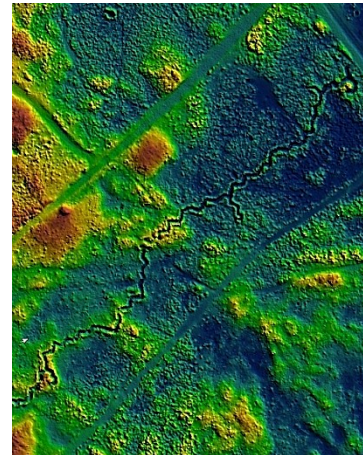
We benaderen erfgoed in de breedte, in samenhang met cultuur, archeologie en landschap. Hierdoor ontstaat een integraal beleid dat aansluit bij de brede ontwikkeling van de leefomgeving. We gaan werken via een geïntegreerde erfgoedbenadering waarbij het erfgoed tot uiting komt in verhaallijnen of thema's die kenmerkend zijn voor de gemeente Loon op Zand. Een voorbeeld is het MAST-terrein waar verschillende elementen van cultureel erfgoed samen komen en dus ook samen behouden, benut en beleefd kunnen worden.

Onderdeel intake- en omgevingstafel

Erfgoed is een vast toetsingsonderdeel bij de wekelijkse intake- en initiatieventafel. Bij deze overleggen worden nieuwe plannen en initiatieven besproken. Zo borgen we de aandacht voor de historische en culturele waarden van de omgeving bij ruimtelijke ontwikkelingen.

Erfgoed als bouwsteen voor transities

Bij de grote ruimtelijke transities nemen we erfgoed expliciet mee als inspiratiebron. Oude verkavelingsstructuren, traditionele bouwmethoden en historische waterhuishouding kunnen richting geven aan nieuwe ontwikkelingen. Het erfgoed op deze manier bij aan toekomstbestendige oplossingen die stevig geworteld zijn in de identiteit van onze gemeente.

Afbeelding 23 Restanten van een loopgraaf in het MAST-terrein. In de rechterbovenhoek is een uitsnede te zien van de AHN (Algemeen Hoogtemodel Nederland) ter plaatse van het MAST-terrein. Hierop tekent de loopgraaf zich duidelijk af, maar ook op de grond is deze op verschillende plekken ook goed herkenbaar en beleefbaar. In totaal gaat het om loopgraven van een kilometer lengte.

Bron: AHN Viewer/ P. Faes

MASt-terrein

De Tweede Wereldoorlog heeft zichtbaar haar sporen in het landschap nagelaten, zoals op het MAST-terrein (Plangebied Munitions Ausgabe Stelle (MASt 8/VI terrein), liggend tussen Loon op Zand en Kaatsheuvel. Begin 1941 is hier een munitiedepot voor de Duitse Luftwaffe aangelegd. Over het terrein werden 135 gemetselde opslagbunkers en meerdere opslaglocaties (ca. 30m² en 3m hoog) aangelegd aan het maaiveld, tezamen met ca. 6 kilometer aan klinkerwegen voor het vervoer van de opslag. Verder werd ook een smalspoorbaan aangelegd, munitiewerkplaatsen, en faciliteiten voor de bemanning. In september 1944 hebben de Duitsers de opslagplek opgeblazen, waarbij gebouwen en een groot stuk bos zijn gesneuveld. De nog aanwezige restanten van de bebouwing en het zwembad zijn verdwenen bij de aanleg van de N261. Tegenwoordig herinneren een aantal grote bomkraters nog aan deze geschiedenis. In de nabijheid van dit gebied bevindt zich ook nog een netwerk van loopgraven, waarvan de functie tot op heden nog niet duidelijk is. Op basis van een inventariserend en analyserend onderzoek in 2024 lijkt het terrein nog vrij intact te zijn, met zichtbare en naar verwachting ook onzichtbare sporen.

Bron: Beckers 2025; Toorians 2008, 249/250.

Actieve samenwerking

We zoeken actief naar samenwerking met andere beleidsvelden als onderwijs, zorg, economie en recreatie. We ondersteunen projecten die elkaar versterken en een brede doelgroep bereiken. We werken samen met partijen als historische verenigingen, heemkundekringen monumenteigenaars en de lokale historici en archeologen. We betrekken hen bij het aanvullen van de kennislacunes. (Amateur)archeologen en historici leveren een waardevolle bijdrage aan opgravingen. We kunnen hun rol hierbij verduidelijken en indien van toepassing borgen in uitvoeringseisen en vergunningsvoorwaarden.

Duurzaamheid

Verduurzaming wordt ook voor monumenten steeds belangrijker. Verduurzaming van monumenten vraagt om maatwerkoplossingen met als uitgangspunt dat ook monumenten kunnen en moeten verduurzamen.¹⁵ We onderzoeken of en hoe we monumenteigenaars kunnen ondersteunen met kennis en advies. Bijvoorbeeld door praktische handvatten en inspiratie te bieden om met respect voor de historische waarden om te gaan met onderhoud, verduurzaming en gebruik van het monument. Het boek "Een warme jas. Over het mooi en goed verduurzamen van oude huizen." kan een waardevol hulpmiddel zijn bij het adviseren van monumenteigenaren.

Onderzoeksagenda en kennislacunes

De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed beschrijft een aantal thema's die landelijk nog onvoldoende in beeld zijn, zoals wederopbouwarchitectuur, post '65 bouwkunst en militair erfgoed. Ook is het thema 'Kastelen en buitenplaatsen' relevant voor Loon op Zand. Deze kennislacunes vullen we de komende jaren aan met onderzoek. Daarmee maken we ons erfgoedbeeld vollediger en rijker.

Deze programmalijn maakt duidelijk dat erfgoed niet alleen iets is om te bewaren, maar juist ook een bron van inspiratie en kwaliteit voor de toekomst.

¹⁵ <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/duurzaamheid/handreiking-voor-gemeenten/wegwijs-bij-verduurzaming-van-monumenten>.

5.3 Programmaliijn 3: Beleving en betrokkenheid

Erfgoed heeft pas waarde als het zichtbaar, beleefbaar en betekenisvol is voor de samenleving. Daarom zetten we sterk in op beleving en betrokkenheid.

Publieksbereik en verhalen

We maken erfgoed zichtbaar door het te verbinden aan verhalen. Niet alleen gebouwen en landschappen maar ook de achterliggende geschiedenis krijgt aandacht. Dit gebeurt via digitale platforms, wandel- en fietsroutes, tentoonstellingen en informatievoorzieningen. Zo maken we erfgoed toegankelijk voor een breed publiek.

Educatie en jongeren

Kinderen en jongeren zijn de erfgoeddragers van de toekomst. Educatie is de spil van bewustwording en ligt aan de basis voor het behouden, benutten, beleven en verbinden van erfgoed. Daarom ontwikkelen we educatieve programma's in samenwerking met scholen en verenigingen. Denk daarbij aan lespakketten, erfgoedexcursies, een archeologisch fieldlab of digitale toepassingen. In het onderwijs koppelen we erfgoed aan thema's als duurzaamheid, natuur en burgerschap. We onderzoeken hoe we digitale technieken kunnen inzetten om erfgoed op een aantrekkelijke manier te presenteren, zodat jongeren niet alleen geïnteresseerd raken, maar zich ook actief betrokken voelen bij het erfgoed.

Afbeelding 24 Foto van vandelzwaaiers-gilde: het Sint Ambrosiusgilde (sinds 1784).

Eén van de gildes actief Loon op Zand. Het gilde voert onder andere vandelzwaaien uit — een ceremonieel onderdeel waarbij vaandels worden gepresenteerd, geneigd en gezwaaid. Dit gebeurt bijvoorbeeld bij gildefeesten en officiële gelegenheden. **Foto:** Loons Fotowerk, Jacques Bertens.

Participatie en inclusiviteit

We betrekken inwoners actief bij het vaststellen en benutten van erfgoed. Dit doen we via de bestaande historische verenigingen en door nieuwe doelgroepen en minder zichtbare groepen een stem te geven. Het verdrag van Faro is voor ons hierbij richtinggevend: erfgoed is van ons allemaal en de betekenis ervan bepalen we samen. We gaan vaker in gesprek met inwoners, niet alleen op een markdag.

Sociale cohesie

Door erfgoed gezamenlijk te beleven groeit het gevoel van verbondenheid en trots. Dorpsgezichten, landschappen en monumenten worden niet alleen beschermd maar ook ontmoetingsplekken waar inwoners samen betekenis geven aan hun leefomgeving. We maken de verbinding met initiatieven op sociaal en cultureel gebied, bijvoorbeeld door het aandragen van projecten bij de Cultuurraad en een actieve samenwerking met de cultuurcoach. We staan open voor initiatieven die verbinding tussen inwoners, bezoekers en het erfgoed te stimuleren.

***Deze programmalijn zorgt ervoor
dat erfgoed leeft in de samenleving
en bijdraagt aan identiteit, trots en samenhang.***

5.4 Programmalijn 4: Erfgoed als bouwsteen voor ondersteuning en samenwerking

Goed erfgoedbeleid kan de gemeente niet alleen realiseren. Het vraagt om samenwerking en ondersteuning.

Faciliteren en stimuleren

De gemeente ondersteunt eigenaren van monumenten en andere erfgoeddragers met kennis en advies. We denken mee bij vraagstukken over herbestemming en verduurzaming en stimuleren initiatieven die erfgoed beleefbaar maken. We onderzoeken de mogelijkheid om beschikbare informatie over duurzaamheid, regelingen en subsidiemogelijkheden digitaal te ontsluiten, bijvoorbeeld op de gemeentelijke website.

Beleids overstijgende samenwerking binnen de gemeente

Erfgoed is niet alleen relevant binnen het fysieke domein maar vraagt juist om intensieve samenwerking tussen verschillende beleidsvelden. Door erfgoed te koppelen aan cultuurbeleid versterken activiteiten zoals tentoonstellingen, educatieve programma's en evenementen de lokale identiteit en betrekken we inwoners actief.

Binnen het sociaal domein draagt erfgoed bij aan sociale cohesie, burgerschapsvorming en participatie van verschillende groepen, van jeugd tot ouderen. Integrale samenwerking met het onderwijsveld,

welzijnsorganisaties en maatschappelijke initiatieven maakt het mogelijk erfgoed toegankelijk en relevant te maken voor een breed publiek. Daarbij benutten we het erfgoed als middel om verbinding, onderwijs en maatschappelijke betrokkenheid te stimuleren.

Samenwerking met partners

Samenwerken doen we binnen onze eigen gemeente én buitenshuis. We werken samen met provincie, rijk en organisaties zoals Het Monumentenhuis, De Erfgoedbende en Erfgoed Brabant, historische kringen, maatschappelijke organisaties en ondernemers. We maken gebruik van elkaars krachten en door kennis en middelen te bundelen versterken we de slagkracht.

Met deze programmalijs wordt erfgoed een gezamenlijke inspanning. De gemeente biedt richting en ondersteuning, inwoners en partners brengen kennis, betrokkenheid en energie in.

5.5 Rol van de gemeente

De rol van de gemeente is niet in alle situaties hetzelfde. Afhankelijk van het onderwerp en de context neemt de gemeente verschillende posities in; soms kaderstellend, soms faciliterend of verbindend. Deze flexibiliteit maakt het mogelijk om in te spelen op wat nodig is, gericht op het bevorderen van initiatieven en het samen met betrokkenen bereiken van duurzame resultaten.

De gemeente kiest voor de uitvoer van de programmalijs de volgende rollen:

- Als gelijkwaardige gesprekspartner: we werken samen met inwoners, ondernemers en andere belanghebbenden, we zijn betrokken en duidelijk;
- Faciliterend en regisserend: we bieden ondersteuning bij initiatieven die het erfgoedbeleid uitdragen;
- Stimulerend en inspirerend: we leggen verbinding tussen partners, inwoners en initiatieven om erfgoed breed onder de aandacht te brengen;
- Toetsend en handhavend: we scheppen kaders en deze consistent te borgen.

Recapitulatie Programmalijs

Programmalijs

1 Inzicht en bescherming

Actie

- We nemen regels op voor cultureel erfgoed in het Omgevingsplan.
- We stellen een Erfgoedregister op en voeren vervolgonderzoek uit ten behoeve van het (nog niet) geïnventariseerde cultureel erfgoed.

- We werken aan een Dynamische Erfgoedkaart.
- We stellen richtlijnen op voor het systematisch en eenduidig waarderen van het cultureel erfgoed.
- We onderzoeken het gewenste beschermingsniveau voor landschappelijke elementen en dorpsgezichten.
- We nemen de omgeving van monumenten op binnen het beleid.

2 Integraal en toekomstgericht

- We borgen erfgoed in verhaallijnen of thema's. Zo creëren we samenhang tussen mensen, verhaallijnen en gebieden.
- We sluiten aan bij de intake- en omgevingstafel en treden daarbij op als sparringpartner voor maatwerkoplossingen binnen toekomstbestendige opgaven.
- We beschouwen erfgoed als inspiratiebron voor een aantrekkelijk woon- en leefklimaat.
- We onderzoeken of en hoe we monumenteigenaars kunnen ondersteunen bij het verduurzamen van hun monument.
- We gaan in samenwerking met betrokkenen en belanghebbenden aan de slag met het opstellen van een onderzoeksagenda om zo kennislacunes te dichten. Hierbij gaan we uit van een integrale erfgoedbenadering en gebruiken we methodieken als gebiedsbiografieën, gebiedswaarderingen en een interactieve erfgoedkaart.

3 Beleving en betrokkenheid

- We stimuleren beleving en betrokkenheid bij het erfgoed door het digitaal te beschikbaar te maken voor een breed publiek en verschillende toepassingen.
- We zetten ons samen met onze partners in om erfgoededucatie breed onder de aandacht te brengen.
- We ondersteunen de ontwikkeling van jeugd- en onderwijsprogramma's waarbij het gebruik van nieuwe media onze aandacht heeft.
- We zijn ons bewust van de impact van erfgoed op de sociale cohesie in onze gemeente en intensiveren de samenwerking met partijen op sociaal gebied zoals de Cultuurraad en cultuurcoach.

4 Ondersteuning en samenwerking

- We ondersteunen geïnteresseerden en belanghebbenden met kennis en advies.
- We stimuleren de samenwerking tussen verschillende beleidsvelden, zoals duurzaamheid, ruimtelijke ontwikkeling en het sociaal domein.
- We intensiveren de samenwerking met andere overheidsorganen, historische kringen, maatschappelijke organisatie en ondernemers.

Afbeelding 25 Kasteel Loon op Zand, ca. 1900. **Bron:** M. Kolfschoten-Verheyen/ collectie Regionaal Archief Tilburg/ 600590.

Afbeelding 26 Roodkapje in het Sprookjesbos van de Efteling
Foto: F.Vollenbronck

6. Communicatie en evaluatie

6.1 Communicatie

Een sterk erfgoedbeleid valt of staat met goede communicatie. Naast het informeren van inwoners en partners gaat het ook om het creëren van betrokkenheid en wederkerigheid. Erfgoed krijgt pas betekenis wanneer verhalen gedeeld worden en mensen zich erin herkennen. We communiceren helder en open naar zowel de erfgoedsector als naar het brede publiek over ons beleid, de doelen, de beschikbare middelen en de verwachtingen:

Doelen van communicatie

1. Bekendheid vergroten – inwoners, organisaties en ondernemers weten wat erfgoed is, waar het te vinden is en waarom het waardevol is.
2. Betrokkenheid versterken – mensen voelen zich eigenaar van erfgoed en willen bijdragen aan behoud en beleving.
3. Toegankelijkheid bieden – erfgoed en erfgoedbeleid zijn laagdrempelig en transparant beschikbaar, zowel digitaal als fysiek.
4. Inspiratie en trots aanwakken – erfgoed wordt gezien als iets levends dat bijdraagt aan identiteit en toekomst.

Om deze communicatiedoelen te bereiken inventariseren we welke middelen we tot onze beschikking hebben. Deze middelen vullen we later nog aan met nieuwe inzichten.

Communicatiemiddelen

- Digitale erfgoedontmoeting
Een publieksvriendelijke website (of sub-pagina op de gemeentelijke website) vormt de centrale plek voor informatie over het Loonse erfgoed. Hier vinden inwoners verhalen, foto's, informatie over subsidiemogelijkheden en praktische handvatten voor bijvoorbeeld verduurzaming van monumenten.
- Sociale media en storytelling
Via sociale media kunnen verhalen worden gedeeld over monumenten, landschappen en tradities. Dit versterkt het historisch bewustzijn en bereikt ook jongere doelgroepen.
- Fysieke ontmoeting
Jaarlijkse publieksmomenten, zoals de Open Monumentendagen, zorgen voor ontmoeting en dialoog. Daarnaast worden inwoners actief betrokken bij het erfgoed via historische wandel- en fietsroutes.
- Educatie en participatie
Scholen, verenigingen en maatschappelijke organisaties zijn belangrijke partners. Door

erfgoededucatie en gezamenlijke projecten bereiken we nieuwe generaties en minder zichtbare groepen.

- Samenwerking met media en partners

Lokale media, erfgoedverenigingen en instellingen zoals Erfgoed Brabant zijn belangrijke kanalen om erfgoed bij een breed publiek onder de aandacht te brengen.

6.2 Evaluatie

Een beleid blijft alleen effectief als het regelmatig wordt getoetst en bijgesteld. Evaluatie maakt zichtbaar of de doelen gehaald worden, of de programmalijnen werken zoals beoogd en waar verbetering nodig is.

Werkwijze evaluatie:

- Jaarlijkse rapportage

We verantwoorden jaarlijks de besteding van onze middelen.

- Tussentijdse evaluatie

We houden in 2030 een tussenevaluatie van het beleid en de uitvoering van de programmalijnen. Daarbij worden inwoners, erfgoedorganisaties en partners betrokken.

- Eindevaluatie

We houden, in aanloop naar een actualisatie van dit beleid, een eindevaluatie van het beleid en de uitvoering van de programmalijnen in 2035. Daarbij worden inwoners, erfgoedorganisaties en partners betrokken.

- Participatieve monitoring

Inwoners en erfgoedverenigingen krijgen de kans om hun ervaringen en signalen te delen. Dit kan via periodieke bijeenkomsten of rechtstreeks bij de gemeente.

- Aanpassingsruimte

Op basis van de evaluaties wordt het beleid zo nodig bijgesteld. Erfgoed is immers dynamisch: nieuwe inzichten, opgaven of kansen kunnen leiden tot aanpassing van prioriteiten.

Communicatie en evaluatie zijn geen randvoorwaarden, maar kernonderdelen van het beleid. Heldere communicatie zorgt voor draagvlak en betrokkenheid, structurele evaluatie garandeert dat het beleid levend en actueel blijft. Zo zorgen we dat erfgoed niet alleen behouden wordt, maar ook blijvend inspireert en verbindt.

Afbeelding 28 St. Joachimkerk, De Moer.

Sinds 7 juli 2025 is deze kerk aan de eredienst onttrokken. De begraafplaats blijft in gebruik. Samen met inwoners en betrokken partijen onderzoeken we welke nieuwe functie het kerkgebouw kan krijgen.

Foto: Loons Fotowerk, Jacques Bertens

7. Tot slot – een blik op de toekomst

Erfgoed is van en voor iedereen. Het maakt de identiteit van de gemeente Loon op Zand zichtbaar en geeft richting aan toekomstige ontwikkelingen. Met dit beleid leggen we een stevige basis: we beschermen wat waardevol is, benutten erfgoed bij ruimtelijke en maatschappelijke opgaven en verbinden inwoners en organisaties rond een gedeeld verleden.

Deze nota markeert geen eindpunt maar juist een vertrekpunt. De komende tien jaar werken we stap voor stap aan een gemeente waar erfgoed vanzelfsprekend deel uitmaakt van de leefomgeving. Daarbij zoeken we steeds de balans tussen behoud en ontwikkeling. Dit doen we samen met inwoners, erfgoedorganisaties, verenigingen en andere belanghebbenden. In die samenwerking ligt de kracht om nieuwe ideeën te laten ontstaan en initiatieven verder te brengen. Samen geven we invulling aan de huidige opgaven en leggen we een stevig fundament voor de uitdagingen van morgen.

We zorgen dat ons erfgoed niet alleen herinneringen bewaart, maar ook inspiratie en kwaliteit toevoegt aan de toekomst van de gemeente Loon op Zand.

“Erfgoed is van ons allemaal – het verbindt verleden, heden en toekomst in Loon op Zand.”

Literatuur

Altenburg, F./R. Abeling., 2022: Handreiking begrippenkader cultureel erfgoed onder de Omgevingswet
Hoe gemeenten cultureel erfgoed beter kunnen beschermen, door wettelijke begrippen eenduidig toe te passen (in het omgevingsplan), Amersfoort.

Breimer, J.N.W., et al., 2020: Handleiding opstellen gemeentelijke archeologische inventarisatiekaarten:
Een normstellend kader.

Gemeente Loon op Zand., 2018: Erfgoedverordening 2015 gemeente Loon op Zand, nr. 186166, 30 augustus 2018, Loon op Zand.

Gemeente Loon op Zand., 2023: Ontwerp omgevingsvisie 2040, Loon op Zand.

Hazelkamp, A. van den/G.M. Averink/T. Beukelaar-Van Gulik/R. Schrijvers., 2025: Onderzoeks- en adviesrapport ten behoeve van de Erfgoednota Loon op Zand 2026-2036. Naar een verankering van het bovengronds erfgoed in het Ruimtelijk Beleid onder de Omgevingswet, Amersfoort (Vestigia rapport V2674)

Websites

Brabants Erfgoed: <https://www.brabantserfgoed.nl/>

Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Brabant: <https://noord-brabant.maps.arcgis.com/apps/instant/sidebar/index.html?Appid=cc65ce7c9a66445ea653a582f26e4b85>.
Geraadpleegd in juni/juli 2025.

Erfgoed Brabant: <https://www.erfgoedbrabant.nl/>

Gemeente Loon op Zand: https://www.loonopzand.nl/subsidies_

Informatiepunt Leefomgeving: <https://iplo.nl/>

Overheid: <https://lokaleregelgeving.overheid.nl/>

Provincie Noord-Brabant: <https://www.brabant.nl/>

Regionaal Archief Tilburg: <https://www.regionaalarchieftilburg.nl/>

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: <https://www.cultureelerfgoed.nl/>

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland: <https://www.rvo.nl/subsidies-financiering/dumava>

Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/>

TAM-omgevingsverordening Noord-Brabant: <https://noord-brabant.tercera-ro.nl/MapView/Default.aspx?id=NLIMRO9930TAMOvrNBrabant-va01>

Lijst van afkortingen en veelgebruikte begrippen

Attentiestenen

Trottoirtegels met een historische foto en QR-code die de aandacht vestigen op bijzondere erfgoedlocaties.

Beleidsinstrumenten

Middelen waarmee de overheid beleid uitvoert, zoals wetten, subsidies of verordeningen.

Cultureel erfgoed

Specifieke sporen die mensen door de tijd hebben nagelaten, zoals gebouwen, objecten, structuren of verhalen die blijvende waarde hebben

Cultuurhistorische waardenkaart (CHW)

Een kaart waarop cultuurhistorische elementen (zoals oude wegen, verkavelingen en gebouwen) zijn vastgelegd, bedoeld om erfgoedwaarden zichtbaar te maken in ruimtelijke plannen.

Cultuurlandschap

Landschap dat door menselijk gebruik is gevormd en cultuurhistorische waarde heeft.

Dynamische Erfgoedkaart

Een digitale en regelmatig geactualiseerde kaart waarop erfgoedobjecten, landschappen en structuren zichtbaar zijn.

Erfgoed

Materiële en immateriële zaken die we van vorige generaties hebben geërfd en willen doorgeven, zoals monumenten, landschappen, verhalen, tradities en archieven.

Erfgoedverordening

Gemeentelijke regelgeving voor bescherming en omgang met monumenten en erfgoed binnen de gemeente

Erfgoedwet (2016)

Nationale wet die regels geeft voor de bescherming en omgang met erfgoed, waaronder monumenten, archeologie en collecties.

Funerair erfgoed

Erfgoed dat verband houdt met begraafplaatsen, grafmonumenten en rituelen rond de dood.

Gebiedsbiografie

Een beschrijving van de historische ontwikkeling van een gebied, waarin erfgoed, landschap en verhalen samenkomen.

Herbestemming

Het geven van een nieuwe functie aan een monument of erfgoedlocatie die zijn oorspronkelijke functie heeft verloren, zoals een kerk die een bibliotheek wordt

Herinneringserfgoed

Erfgoed dat verbonden is aan persoonlijke of collectieve herinneringen, vaak met een emotionele of symbolische waarde.

Immaterieel erfgoed

Tradities, rituelen, gebruiken, dialecten en verhalen die niet tastbaar zijn, maar wel van grote betekenis voor de identiteit en saamhorigheid van een gemeenschap.

Integraal beleid

Een benadering waarbij erfgoed niet los wordt gezien, maar onderdeel vormt van bredere beleidsvelden zoals duurzaamheid, woningbouw en zorg.

Kerkenvisie

Een plan of strategie voor de omgang met religieus erfgoed, met name kerken die leeg komen te staan en een nieuwe bestemming nodig hebben.

Monumentenensemble

Een monument inclusief het interieur en de directe omgeving, die samen een cultuurhistorisch geheel vormen.

Omgevingsplan

Een gemeentelijk plan (onder de Omgevingswet) waarin alle regels over de fysieke leefomgeving staan, inclusief erfgoed en monumentenzorg.

Omgevingstafel/ intake-overleg

Overlegmoment binnen de gemeente waarin nieuwe ruimtelijke plannen worden besproken, inclusief erfgoedtoetsing

Omgevingswet (2024)

Nationale wet die alle regels voor de fysieke leefomgeving bundelt, waaronder ook erfgoed. Gemeenten moeten erfgoed hierin verankeren.

Post '65 erfgoed

Erfgoed uit de periode na 1965, zoals moderne architectuur, stedenbouw en omgevingskunst.

Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE)

De RCE is een uitvoeringsorganisatie van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen die zich inzet voor het behoud, beheer en de kennisontwikkeling van cultureel erfgoed in Nederland. De RCE voert wetten uit, geeft advies, ontwikkelt kennis en werk samen met anderen om het rijksmonumentenbeleid te realiseren en het Nederlandse erfgoed te beschermen.

Roerend erfgoed

Verplaatsbare voorwerpen met historische waarde, zoals archiefstukken, kunstwerken, schepen of gebruiksvoorwerpen.

Stakeholders

Betrokken partijen bij beleid, zoals inwoners, monumenteneigenaars, heemkundekringen, erfgoedorganisaties, kerkbesturen en ondernemers.

Verdrag van Faro

Europees verdrag dat benadrukt dat erfgoed vooral een maatschappelijke waarde heeft en dat de samenleving actief bijdraagt bij het bepalen van erfgoed.

Verduurzaming van monumenten

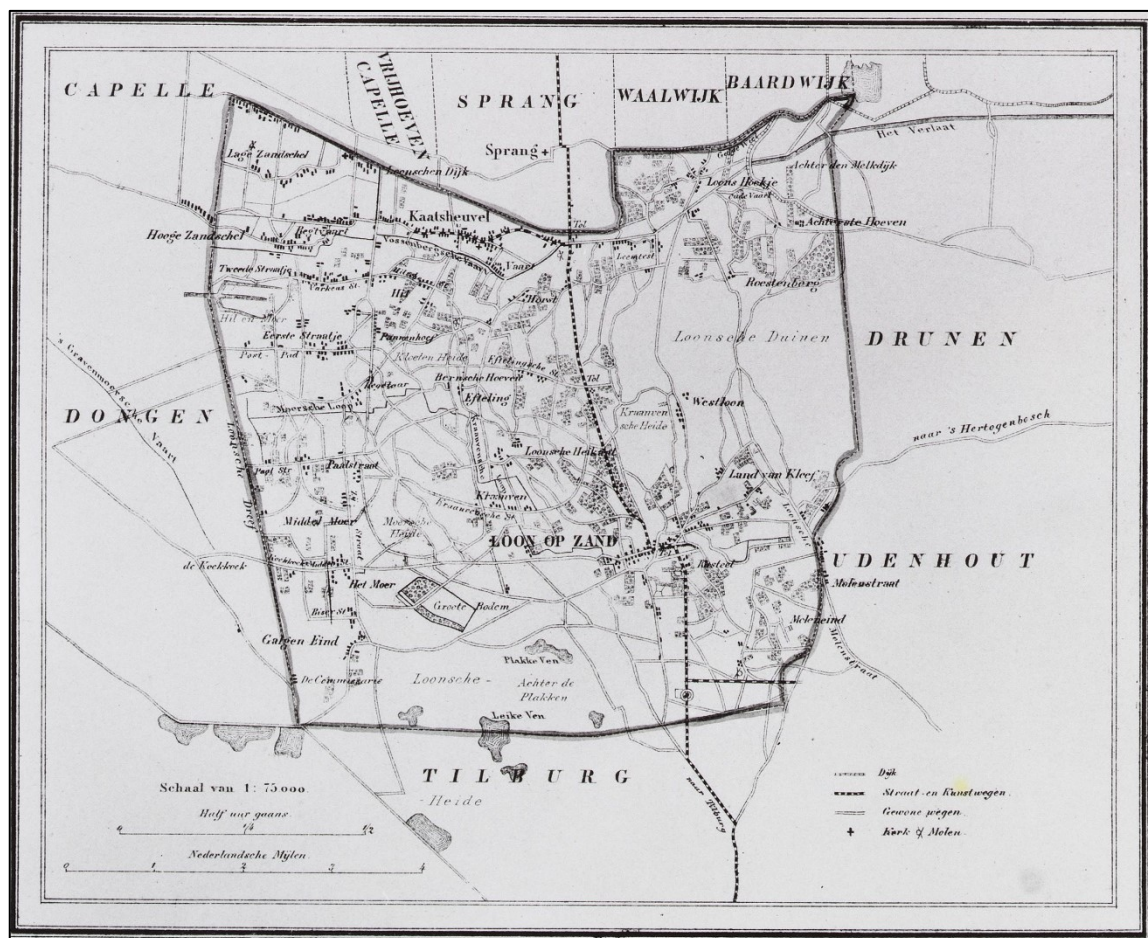
Het proces waarbij monumentale gebouwen energiezuiniger worden gemaakt met behoud van historische waarde.

Verhaallijn (in erfgoedcontext)

Thematische benadering van erfgoed waarbij objecten, locaties en verhalen in samenhang worden gepresenteerd.

Waarderingskader

Een systeem van criteria waarmee de waarde van erfgoedobjecten wordt beoordeeld, bijvoorbeeld op basis van leeftijd, architectuur, gebruik of betekenis.

Kaart Loon op Zand, circa 1867. **Bron:** collectie Regionaal Archief Tilburg/ 056629

